

Udvandringen fra Maribo Amt 1850 -1914.

Af Henning Bender

Karavanen til Dannebrog

I april 1871 rullede en lille karavane på fire oksetrukne vogne langsomt af sted gennem ukendt land midt i Nebraska. De tungt lastede køretøjer blev fulgt af malkekøer og rundt omkring de gyngende prærievogne red 12 soldater fra den amerikanske hærs blå kavaleri. De var med for at beskytte mod overfald fra spredte grupper Sioux-indianere der strejfede rundt på tidligere jagtmarker. Da Nebraska i 1867 blev USA's 37te stat var indianerne endnu en gang blevet tvangsforflyttet vestpå for at give plads og gratis jord til europæiske nybyggere. Gratis om blot de opdyrkede jorden og blev på den i mindst tre år. Turen var sponsoreret af et jernbaneselskab, der havde planer om at bygge en bane gennem området. En bane måtte jo have passagerer og gods at køre med.

Karavanen, der kom fra Wisconsin, var få dage tidligere drejet nordpå fra "The Mormon Trail". Det var det hjulspor langs Platte-floden der siden slutningen af 1840'erne havde været hovedvejen til "det forjættede land". Alt efter hvem det var der rejste, kunne dét så opfattes som Californiens guld, sjælens frelse i "Zion"

(Utah) eller blot god og gratis landbrugsjord. Det var ad denne "trail" tusinder af danske mormoner havde vandret siden grupperejserne fra Danmark til Utah begyndte i 1852. Mange af mormonerne, der i øvrigt særligt kom fra Jylland og Bornholm, droppede dog af langs vejen. Rejsen skulle først betales efter ankomsten til Utah og det var derfor fristende at forlade troen og slå sig ned undervejs. Det var disse frafaldne der lagde de første frø til danske bosættelser i Illinois, Iowa og Nebraska.

Den lille karavane på prærien i 1871 med det flotte navn: "*Det Danske Land- og Hjemstedskompagni*" havde dog intet med mormonerne at gøre. Gruppen blev anført af Lars Hannibal (1822-1882) fra Fuglse på Lolland. Han havde i 1856 slået sig ned i Wisconsin nord for Chicago med familie og mange andre fra Lolland.

Den tidlige masseudvandring i 1850'erne og 1860'erne delte sig således i to hovedgrupper. På den ene side mormonerens udvandring fra Jylland til Utah der havde et klart religiøst formål, men som ikke desto mindre blev begyndelsen til en række danske bosættelser undervejs over prærien. På den anden side en række udvandringsselskaber på øerne, der havde et politisk-socialt formål og i første omgang havde Wisconsin som destination. De ønskede at skabe nye og bedre danske samfund i den

Prærien ved Dannevirke, Nebraska. Postkasse med navnet "Pedersen" . Man skal dog op over bakken i baggrunden før man ser den tilhørende, nu nedlagte, gård. Foto HB 1991.

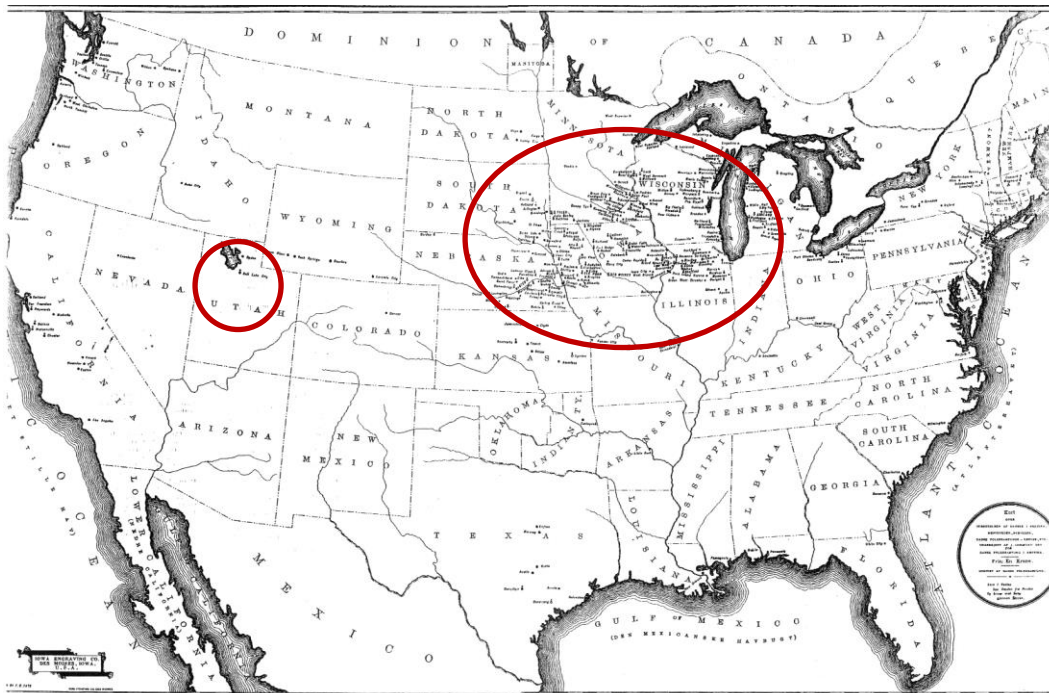
nye verden for landarbejdere og husmænd, der til forskel fra i Danmark kunne skabe sig en fremtid som gårdejere i USA.

Hvad Wisconsin angik, blev de små danske kolonier dog efterhånden opslugt af de mange andre indvandrere der kom til staten samtidigt med at tilstrømningen efterhånden gjorde det sværere at tilbyde nye indvandrere billig og god jord. Gratis jord kunne man imidlertid få i de tidligere indianerområder mod vest, der netop nu blev åbnet for bosættelse. Og var der tilstrækkeligt øde kunne man vel også skabe sig danske idealsamfund fri for fremmed indblanding.

Tørvehus (sodhouse) bygget af græstørv. Her South Dakota, Cactus Flat – I “the badlands” The Prairie Homestead Museum. Fotograferet 1991 af HB.

40 kilometer nord for den store Platteflod løber den mindre South Loupflod. Her standsede karavanen og byggede de første tørvehuse, der først langsomt fulgtes af træhuse. Da stedet af postale grunde skulle hedde noget, kaldte man det ”Dannebrog”, mens de øvrige bebyggelser i nærheden kom til at hedde ”Nysted” og ”Dannevirke”. Det gik langsommere end beregnet med den påtænkte jernbane og ”Dannebrog” blev derfor ikke som håbet, områdets hovedby i 1874. Den verdensomspændende krise der satte ind i 1873 betød et midlertidigt stop for dansk indvandring og udbredelse i Midtvesten. Danskerne var nu på et område 20 gange Danmarks størrelse. Fra Michigansøen i øst til Dannevirke midt Nebraska mod vest.

Dansk Folkesamfunds kort fra år 1900 over danske lutheranske kirker i USA. Man ser tydeligt koncentrationen af bosættelser fra de store søer til Nebraska. I nord Wisconsin, Minnesota og den østlige del af South Dakota. I syd Illinois, Iowa og den østlige del af Nebraska. Den sammenhængende gruppe af danske kirker omfatter et område på næsten 900.000 km². Hertil kom Utah (hvor der dog ikke er kirker, men templer!)

DANISH CAPITAL OF NEBRASKA. Torvet i Dannebrog med "Columbia Hall" opført i 1904 af bygmester H.C. Rasmussen (1853-1937), født i Kjettinge på Lolland. Foto HB 1991

Først fra omkring 1890 begyndte de danske indvandrere for alvor at overskride Rocky Mountains vest for Nebraska og tage springet ud til Stillehavsstaterne. Samtidigt begyndte indvandrerne at foretrække de storbyerne frem for landområderne. Men i 1800-tallet var det først og fremmest landbrugsområderne mellem de store søer og Missouri-floden det gjaldt, således som det ses af fordelingen af danske kirker i USA år 1900. Særligt efter den store krise 1929-1933 blev mange af de tidligere bosættelser i Midtvesten atter forladt og efterkommerne efter den første generation af indvandrere drog ind til byerne eller bosatte sig ved Stillehavet. Tilbage blev en række spøgelsesbyer således som Nysted og Dannevirke er det i vore dage, mens Dannebrog nu (2008) kun rummer 330 indbyggere. Det på trods af at byen i 1967 i anledning af Nebraskas 100-års jubilæum som stat blev udnævnt til at være "Danish Capital of Nebraska"

400.000 individuelle skæbner

I årene mellem 1850 og 1914 oplevede Danmark en udvandringsbølge uden sidestykke. Danskere hvis forfædre havde levet i århundreder i samme lille lokalområde begyndte at udvandre i store grupper. De enkelte kunne have religiøse, økonomiske eller personlige grunde til at træffe dette valg – eller fulgte for manges vedkommende med som børn eller hustruer – men de havde en mulighed for at forbedre deres egen situation, som tidligere generationer ikke havde kendt til. Nye erhverv og arbejdsmuligheder samt effektiviseringen af landbruget skabte en ny samfundsorden, der faldt på plads i kraft af store vandringer fra land mod by og videre over havet. Godt hjulpet af helt nye transportmidler, afskaffelsen af pas og rejserestriktioner samt den heraf følgende udvikling af en verdensomspændende bevidsthed og økonomi.

I 1914 levede der mere end 250.000 danskfødte i lande uden for Europa af de i alt 400.000 udvandrere der havde forladt landet siden 1850. Det svarede i 1914 til mere end en tiendedel af den daværende danske befolkning og oversteg langt raten fra de fleste andre lande. Kun Irland, Norge og Sverige havde en endnu kraftigere udvandring i forhold til befolkningstallet. 220.000 af disse danskfødte udvandrere boede i USA og selvom udvandringen hertil mindskedes stærkt efter 1914, da indvandrerkvoter gennemførtes med fuld styrke, holdt antallet af danskfødte sig på over 100.000 frem til først i 1950'erne. Det skyldtes ikke mindst at 4/5 af alle danske udvandrere var yngre end 30 år og derfor havde det meste af livet foran sig når de rejste til det nye land. At de unge forsvandt, kom i øvrigt til at præge de dele af Danmark hvorfra udvandringen startede tidligst og forblev kraftigst: Nordjylland, Bornholm og Lolland-Falster. Landsdelene udviklede sig til at være ”udkantsområder”.

Blandt disse ”udkantsområder” var den oversøiske udvandring fra Lolland-Falster i anden halvdel af 1800-tallet, efter Bornholm og Langeland, den kraftigste i Danmark. Hver femte tog af sted og kun få vendte nogensinde tilbage. Men mens udvandringen fra Nordjylland og Bornholm blev sat i gang af mormonerne, der fra 1852 arrangerede grupperejser for ”hellige” med kurs mod Utah, startede den organiserede udvandring fra Lolland af lollikkerne selv. Man ønskede simpelthen jord, bedre indkomst og udfoldelsesmuligheder end den det herregårdsprægede Lolland kunne byde på. Målet var Chicago og de store prærieområder vest for byen. I tidsmæssig rækkefølge Wisconsin, Minnesota og South Dakota mod nord – Illinois, Iowa og Nebraska mod syd.

Den ikke-religiøse masseudvandring fra Danmark tog derfor sin begyndelse på Lolland og Maribo amt burde derfor have været den første i min lange serie af artikler om udvandringen fra Hjørring, Aalborg, Thisted, Århus, Skanderborg, Vejle, Ringkøbing, Frederiksborg og Bornholms amter, samt Sønderjylland og Skåne. Men rækkefølge blev bestemt af hvor og hvornår jeg holdt foredrag om udvandringen fra et bestemt område. For Maribo amts vedkommende på hovedbiblioteket i Nykøbing Falster den 25. oktober 2008. Den følgende artikel bygger på dette foredrag hvis hovedbestanddele er udvandrereindringer og udvandrerdatabasen fra Udvandrerkivet i Aalborg, samt billeder fra de steder hvor de danske udvandrere slog sig ned.

Mange udvandrere sendte breve, dagbøger og breve hjem til dem de havde forladt i Danmark og en del af dette materiale finder man på Udvandrerkivet i Aalborg. Her findes også en database på registrerede udvandrere fra Danmark 1868-1910 på www.emiarch.dk, der oplyser om udvandrers navn, alder, stilling, sidste opholdssted, afgangsdato og bestemmelsessted. For Maribo amt er **15.501** oversøiske udvandrere registreret med sidste opholdssted i amtet. Medregner man de

udvandrere der var født i Maribo amt, men havde bopæl uden for amtet ved afrejsen, samt de der rejste før 1868, bliver der tale om over 20.000 udvandrere født på Lolland-Falster. Det svarer til at hver femte udvandrede af en befolkning år 1900 på 100.000.

Udvandrerdata-basen giver oplysninger om selve strukturen i udvandringen. Hvor mange, hvor gamle, hvornår, hvorfra, hvorhen, arbejde, uddannelse og med hvilket skib? Erindringerne derimod fortæller om de enkeltskæbner som tilsammen dannede udvandringsbølgen. En af disse er rebslagersvend Carl Alfred Christian Sørensen fra Herreds Kirke ved Nakskov. Den repræsenterer en af de mange erindringer der belyser, hvor kompliceret vandringerne i virkeligheden var, både før og efter turen over Atlanterhavet.

Carl Alfred Christian Sørensen (1870-1965) blev født 5 km. nord for Nakskov i Herreds kirke sogn. Hans far var væver og selv blev han i 1890 rebslagersvend i København. Her arbejdede han i to år og gik herefter to år på ”valsen” i Tyskland, Polen, Østrig og Rusland.

”Saa gik jeg tilbage langs Kysten fra Riga til Varde og arbejdede en gang imellem naar Pengene Slap op”. I Varde blev han rebslagermester, giftede sig år 1900 men måtte overveje sin situation, da hustruen allerede døde året efter, 27 år gammel.

”Det var en Thing som forandred hele mit Liv. Og da jeg havde en god Ven som var rejst til Amerika, saa tænkte jeg at det maaske var en god Ide for mig at gaa over there ogsaa”.

Turen gik fra Esbjerg til Southampton og herfra med ”St. Louis” til New York hvor han ankom 17. August 1902 og tog så, efter registrering på Ellis Island, videre til sin ven i Chicago, 5154 Bishop Street. Her havde man misforstået ankomsttidspunktet da C.A.C. Sørensen kun havde fortalt, hvornår han tog af sted. Så der var ikke nogen til at modtage ham på banegården.

Den store ankomsthal på Ellis Island hvor alle ankomne blev registreret og undersøgt inden de fik adgang til USA i årene 1893-1953. Nu det vigtigste indvandremuseum i USA (foto HB 1999)

Sprogproblemer ved ankomsten

”Jeg gik ud paa Gaden i Chicago hvor jeg saa en Politimand, da jeg ikke kunne tale Engelsk saa viste jeg ham adressen. Han satte mig saa paa en Street Car og fortalte Condutoeren hvor jeg skulle hen. Da vi nærmede os Bishop Street var det heldigvis et tysk nabolag, saa der kunne jeg tale med Folk og spørge om Vej.”

Efter at have arbejdet for et tysk byggeforetagende et år var det ikke blevet bedre med sproget: ”Saa tænkte jeg det var bedre jeg kom væk derfra. Jeg talte Tysk og Dansk alene, saa jeg lærte slet ikke at tale Engelsk”

Forefaldende arbejde

Han flyttede og arbejdede de følgende år som smedearbejdsmand på en pianofabrik og senere på en skrivemaskinefabrik. Sidstnævnte sted blev der dog aldrig udbetalt løn – ”for der kom nogle Men in paa Fabrikken og raabte everybody out here is Strike. Ude paa Gaden var der slagsmaal og masser af Politi som brugte deres Stave. Jeg flygtede til en anden del af Byen og her fandt jeg en Slesviger der hed Lagoni og som havde et slags arbejdsanvisningskontor.”

Rejseagent

”Her fik jeg arbejde på Scandinavian America Line Steamship Office” (DFDS’s Amerikalinie 1898-1935 efter overtagelse af Thingvallalinien 1879-1898). ”Jeg skulle take care af Bagage der kom, feste Labels paa, og jeg skulle møde alle der havde bestilt Billet til Danmark, Norge og Sverrig via de forskellige jernbanestationer og bringe dem til the Office. Jeg var here i over 3 Aar. Jeg havde 2 Ugers Ferie hver Sommer med free transportation al over Amerika. Første sommer blev det San Francisco, næste New York og tredje South Dakota.”

Bagage-label

Landmand i South Dakota

Bjælkehytte, Springville, Utah. Men med de dimensioner som C.A.F. Sørensen beskriver for sit hus i South Dakota (foto HB 1994)

”Da jeg var i South Dakota var det en glimrende Aar, alle havde en god Høst, så gjorde jeg, hvad jeg ikke skulle have gjort, jeg slog op et Homestead. (her følger en lang og nøje beskrivelse af materialer og dimensionerne på huset). Sørensen tog herefter tilbage til Chicago, opsagde sin stilling, giftede sig 1. april 1906 med Karen Marie Rasmussen (født i Wisconsin af danske indvandrere 1875) og tog den 3. april 1906 på bryllupsrejse til Presho i South Dakota, vest for Missouri-floden.

”Hvis vi havde vist og tænkt hvad vi gik ind til saa troer jeg nok vi var bleven i Chicago. Landet jeg havde, var aldrig bleven plovet så jeg maatte bruge Brækkeplov for at lægge 100 pund kartofler. Den første nat efter jeg havde plantet dem kunne vi ikke sove fordi der var stort Spektakel. Jeg stod op og gik udenfor og der var over 100 wild cattle (bisonokser) de gravede alle mine Kartoffler op og

der kom ikke en eneste Plante op. Så jeg maatte fence (indhegne) landet ind. Det andet Aar var haardt Arbeide, men vi fik ingen Regn hele Sommeren saa alting visnet away. Det tredje Aar havde jeg 20 Acres med Corn som jeg kunne høste, men en Nat havde vi en forfærdelig Hagelstorm, saa det saa ud som om jeg lige havde plovet. Der var ikke et grønt spot. Saa gik jeg ind i House og sagde til min Hustru this er Enden of our Farming.” Alt blev solgt på Auktion og ægteparret vendte tilbage til Chicago.

Ved Chicagos sporveje

”I Chicago søgte jeg arbejde ved et Street Car Compagni, hvor de spurgte mig om jeg kunne handle Heste. Jeg fortalte at jeg kom lige fra Farmen ”så fremover blev det Sørensens opgave at passe først hestene, siden maskinerne på spurvognene. Her var han ansat indtil han blev pensioneret i 1943, 72 år gammel. Erindringerne er nedskrevet kort før C.A.C. Sørensens død i april 1965. 94 år gammel.

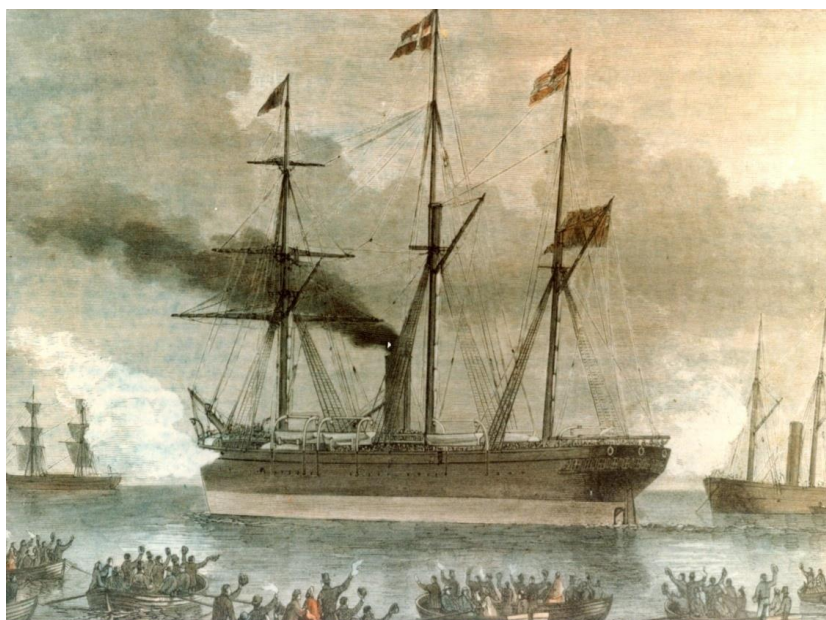
Sådan er der utallige historier fra udvandrere, men skal man bevare overblikket er man nødt til at gå til den totale registrering af danske udvandrere. En sådan findes heldigvis for årene 1868-1910 og kan benyttes på internettet.

Registreringen af danske udvandrere.

Den danske udvandrerdatabase.

www.emiarch.dk

Den første maj 1868 vedtog Den danske Rigsdag en udvandrerlov med virkning fra 24. maj 1868. Den var direkte foranlediget af rejseagenternes lemfældige omgang med udvandrernes penge, rejsemål og overfartsforhold og loven krævede derfor nøje kontrol med indretning og proviantering på de oversøiske passagerskibe der forlod danske havne. Hertil kom, at man for at sikre, at udvandrerne virkelig kom frem til det bestemmelsessted de havde købt billet til, begyndte at kopiere alle oversøiske billetter udstedt af danske rejseagenter. Disse kopier findes i Københavns Politis udvandrerprotokoller på Landsarkivet for Sjælland og blev ført efter et ensartet system frem til 22. november 1935, da den danske passagerfart til USA ophørte med ”Frederik VIII” sidste afgang til New York.

”Ottawa” afgår fra København 20. august 1866. Store problemer med transport og brudte kontrakter var den direkte anledning til udvandrerloven af 1. Maj 1868.

Billetkopierne findes i 90 tykke bind, hvor hver enkelt udvandrer, dansk som fremmed, er opført efter ensartede kriterier. Dato, navn, alder, sidste opholdssted (og fra 1. januar 1900 desuden fødested), stilling, bestemmelsessted, skibsnavn (kun fra København), agentnavn og billetnummer. Men protokollerne er svære at bruge. Der findes to rækker, én for direkte udvandrere med skib fra København og én for de indirekte udvandrere der rejste fra udenlandsk havn.

Oversøiske billetter kunne købes overalt i landet i små agenturer. Her i en tobakskiosk i Kongensgade i Aalborg. Men alle skulle indsende kopier af billetterne til Københavns Politi. Udvandrerarkivet.

Hver protokol dækker et eller enkelte år hvor udvandrerne er ordnet efter første bogstav i efternavnet. Udvandrerarkivet i Aalborg har indtil dato indtastet alle disse oplysninger i udvandrerdatabase for perioden 24. maj 1868 til 31. december 1910 omfattende 377.000 udvandrere der købte en oversøisk billet af en dansk rejseagent. 227.000 af disse havde fast bopæl i Danmark, resten fordelte sig på: 45.000 udvandrere med helt overvejende danske navne, der havde USA eller et andet oversøisk område som sidste bopæl. Altså danske udvandrere, der allerede var rejst mindst én gang tidligere, men nu igen rejste fra Danmark. Hertil kom 81.000 svenskere (hovedsageligt fra Skåne); 10.000 russere (mange med jødiske navne); 9.000 tyskere (hvoraf 7.000 sønderjyder); 2.000 finner; 1.000 nordmænd – samt en lang række andre grupper.

Manglende registreringer i databasen:

Da det er en billet-database, ikke en passagerdatabase, mangler sømænd og udvandrere der først købte deres billet i udlandet. Hertil kom, at enkelte billetagenter

ikke fik afsendt billetkopier til Københavns politi således som loven ellers krævede det. Billetkopierna for disse udvandrere er derfor ikke med i Københavns Politis udvandrerprotokoller og derfor heller ikke i Udvandrerdatabase. Man finder derfor yderligere 36 udvandrere fra Maribo amt i "Vejelesterne" 1873-1894 på www.aalborg.dk/udvandrer og 115 i "Mormonlisterne" 1852-1894 på <http://myweb.cableone.net/really/>

Repræsentativitet

Selvom det således kan findes fejl i databasen tyder meget dog på, at antallet af danske udvandrere i databasen i rimelig grad svarer til de reelle tal. Udviklingen af det samlede antal danske udvandrere fra Danmark til USA 1868-1910 og fordelingen på stater svarer temmelig nøje til udviklingen af det samlede antal danskfødte i USA i de amerikanske folketællinger fra 1870 til 1910 samt deres fordeling på stater.

<http://fisher.lib.virginia.edu/collections/stats/histcensus/>

Udvandrerens fulde Navn.	Stilling	Fødselstid og -sted (hvor fødselstid og -sted er angivet)	Religion	Erhvervsstand	Konkretions No. og Land	Erhvervsstand	Anmærkelser
Christen Christensen	Konditor	1842 København	Evangelisk	1868	1868	1868	
Anders Christensen	Konditor	1842 København	Evangelisk	1868	1868	1868	
Anders Christensen	Konditor	1842 København	Evangelisk	1868	1868	1868	
Anders Christensen	Konditor	1842 København	Evangelisk	1868	1868	1868	
Anders Christensen	Konditor	1842 København	Evangelisk	1868	1868	1868	
Anders Christensen	Konditor	1842 København	Evangelisk	1868	1868	1868	
Anders Christensen	Konditor	1842 København	Evangelisk	1868	1868	1868	
Anders Christensen	Konditor	1842 København	Evangelisk	1868	1868	1868	
Anders Christensen	Konditor	1842 København	Evangelisk	1868	1868	1868	
Anders Christensen	Konditor	1842 København	Evangelisk	1868	1868	1868	

Side fra Udvandrerlisterne. Her for bogstav S, side 32, direkte udvandring 1904

Andre udvandrerlister:

Set med danske øjne er Hamburg-listerne 1850-1939 de vigtigste supplerende afgangslister idet 2/3 af alle danske udvandrere fulgte ruten Hamburg-Hull-Liverpool. Udvandrerarkivet har derfor kopier af listerne 1850-1886 og hermed for størstedelen af den danske udvandring mellem 1850 og 1868. lister. Det ubetinget vigtigste redskab for at lokalisere danske udvandrere ved ankomsten til USA listerne fra Ellis Island, New York, 1892-1924 på www.ellislandrecords.org De er gratis og supplerer ofte de danske afgangslister med såvel afgang- som ankomstadresser. Dette er så meget vigtigere som alle danske amerikabåde og langt størstedelen af de danske udvandrere ankom via New York.

Hvor kom udvandrerne fra?

Udvandring fra de enkelte amter på landsplan efter sidste opholdssted.

Målt på amter og sat i forhold til 1890-folketællingen havde Bornholm, Lolland-Falster (Maribo amt), Nordjylland (Aalborg, Hjørring og Thisted amter), Sydsjælland (Præstø amt) og det sydlige Østjylland (Århus og Vejle amter) en udvandring der i årene 1868- 1910 lå over landsgennemsnittet. Samtidigt må man, netop for disse områder, regne med betydeligt højere tal end de databasen viser, når det gælder hele perioden 1850-1914. Særligt fra Bornholms, Maribo og Hjørring amter var udvandringen allerede kraftig i gang *før* registreringen af oversøiske billetter begyndte i 1868. Og regner man med udvandrere der er *født* i disse landsdele, bliver tallene endnu højere. Alt tyder på at en betydelig del af de udvandrere der var født i Maribo amt blev registreret med sidste bopæl i andre dele af Danmark - oftest København. Sikrere tal har vi dog først efter at udvandrernes fødested blev noteret fra og med år 1900.

UDVANDRERE 1868-1910 SIDSTE OPHOLDSSTED			
AMT	Udvandrere i database	Befolkning 1890	Procent Udv.
Bornholm	6.784	38.765	17,5 %
Maribo	15.501	100.550	15,4 %
Hjørring	16.875	110.603	15,3 %
Aalborg	14.192	104.801	13,5 %
Præstø	11.700	100.647	11,6 %
Vejle	12.892	111.904	11,5 %
Thisted	7.753	69.407	11,2 %
Århus	16.595	157.204	10,6 %
Svendborg	12.615	120.707	10,5 %
Ribe	7.864	78.611	10,0 %
København	51.370	527.962	9,7 %
Sorø	7.742	89.042	8,7 %
Odense	11.015	136.120	8,1 %
Holbæk	7.038	94.226	7,5 %
Randers	6.488	110.453	5,9 %
Ringkøbing	4.574	98.623	4,6 %
Frederiksborg	3.589	84.689	4,2 %
Viborg	3.713	100.783	3,9 %
Ubestemt	9.040		
Danmark	227.340	2.235.097	10,2 %

Interne vandringer i Danmark 1900-1910.

Fra land til by på Lolland-Falster

Oplysninger om såvel fødested som sidste opholdssted for den enkelte udvandrer, blev desværre først optegnet fra og med år 1900 i udvandrerlisterne. Allerede dette spinkle talmateriale, der altså kun omfatter årene 1900-1910 viser, at der for Lolland-Falsters vedkommende var betydelige interne vandringer. I landsognene var hen ved hver tredje udvandrer født i et andet sogn i amtet, end det sogn hvorfra udvandringen foregik. For købstæderne var tilvandringen endnu voldsommere. 2 ud af 3 udvandrere var ikke født i den købstad de angav som seneste bopæl, men i et landsogn andre steder i Maribo amt. Mange fortsatte dog naturligvis vandringerne ud over Lolland-Falster.

Vandringer mellem Maribo amt og resten af Danmark

I årene 1900-1910 er der registreret 3.043 udvandrere fra Danmark der var født i Maribo amt. Af disse havde kun 1.344 bopæl på Lolland-Falster ved afrejsen mens 1.699 udvandrere boede fast i andre dele af landet ved afrejsen. Mere end halvdelen i København, resten fordelte sig i sær med adresser i de tilgrænsende amter på Fyn og Sjælland. Det giver et kraftigt fingerpeg om en betydelig bortvandring til andre dele af landet fra Lolland-Falster, men der var også tale om tilvandring.

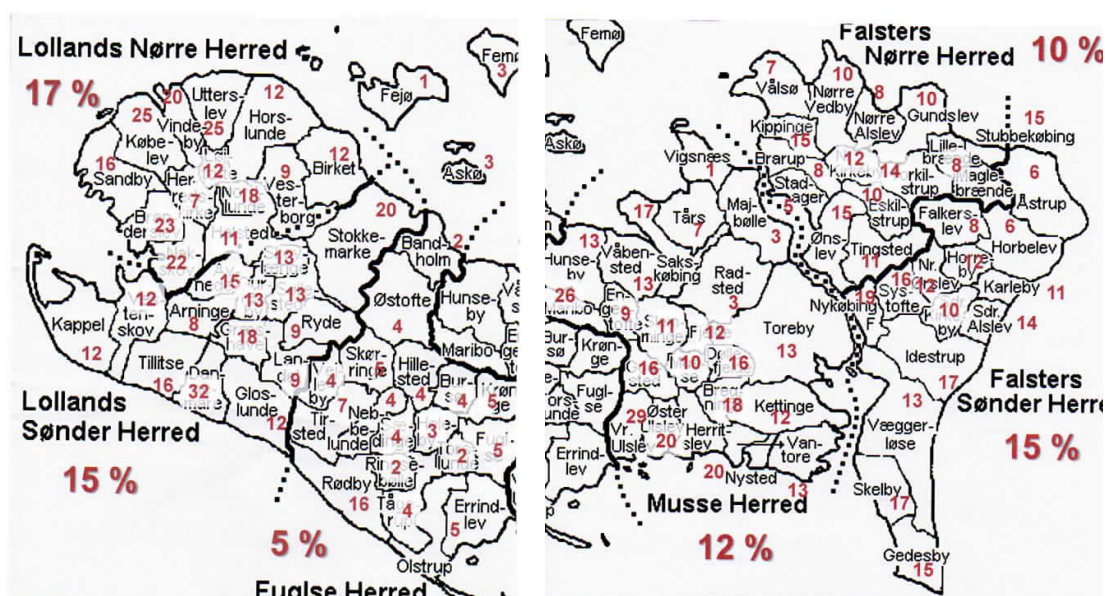
Vandringer fra resten af Danmark, Polen og Sverige til Maribo amt.

I årene 1900-1910 havde 368 udvandrere sidste bopæl på Lolland-Falster, uden at være født her. Den største gruppe var 85 født i Polen og herefter fulgte 65 der var født i Sverige. 60 var født i København mens resten fordelte sig jævnt med fødesteder over hele landet. Langt de fleste af disse

var ganske unge mennesker med stillingsbetegnelser som landarbejder eller tyende og alt tyder derfor på, at det drejede sig om sæsonarbejdere der tjente til Amerika-billetten.

Der var med andre ord tale om komplicerede vandringmønstre. Befolkningen bevægede sig omkring mellem hinanden som myrer i en myretue i jagten på arbejde. Først i Danmark og Europa, og om de rejste til Amerika, fortsatte vandringerne på det nye kontinent.

Udvandring fra sogne, herreder og købstæder 1868-1910 i procent af folketallet i 1890.

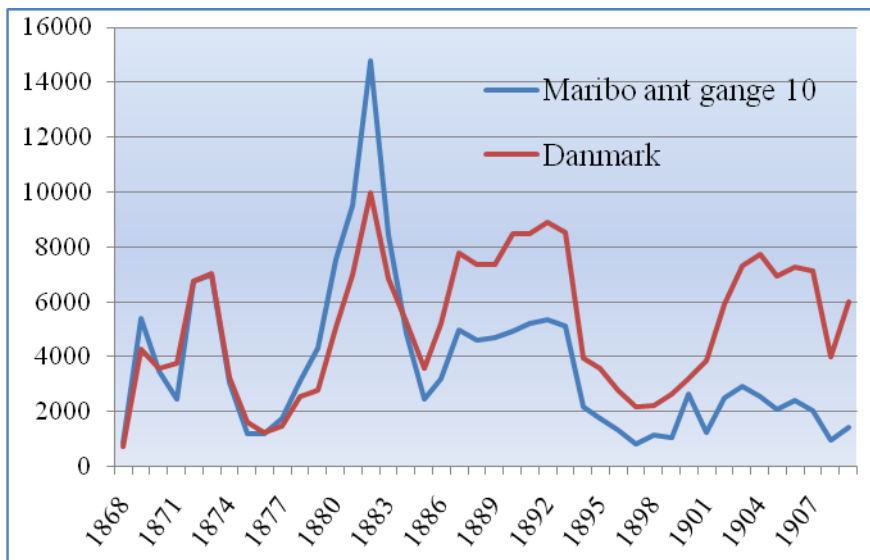
Udvandringen fra de enkelte sogne i Maribo amt i procent af befolkningstallet ved folketællingen i 1890 skal derfor tages med nogle forbehold. Tallene er efter alt at dømme for små! Dels omfatter oplysningerne kun de udvandrere der havde deres sidste bopæl i Maribo amt, hvad enten de var født her eller ej, dels omfatter tallene ikke den meget betydelige udvandring fra Midtjylland der allerede fandt sted før 1868. Det er i hvert fald den eneste fornuftige forklaring på at procenttallene for Fuglse herred er markant lavere end for resten af Lolland-Falster. Udvandringen fra Maribo amt startede netop her og en stor del af de potentielle udvandrere var derfor allerede taget til Wisconsin før 1868. Det bekræftes af spredt bevarede afgangslister fra de pågældende kirkesogne og mere systematisk af udvandrerlisterne fra Hamborg.

Herudover ligger udvandringen fra stort set alle sogne, herreder og købstæder i Maribo amt over landsgennemsnittet for den danske udvandring på 10,2 %. Fra vest mod øst finder vi særlige kraftige koncentrationer med høj udvandring. Det gælder:

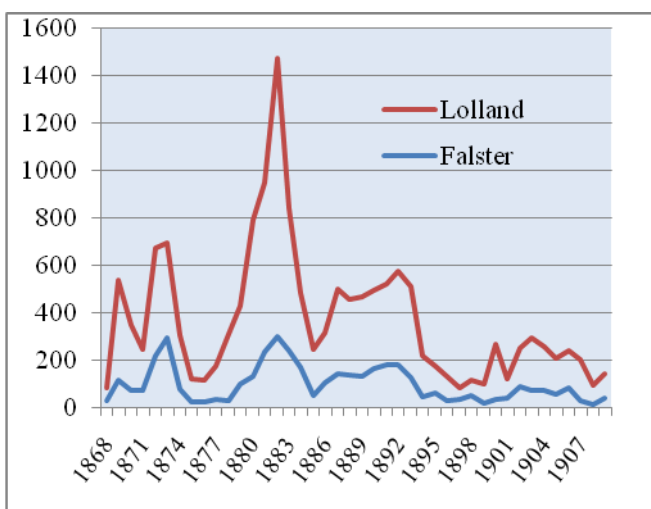
1. Det vestlige Lolland med Nakskov og landsognene nord og syd for byen, samt Stokkemærke. Dannemare sogn er det kraftigste udvandringssogn på landsplan.
2. Det sydøstlige Lolland omkring Nysted samt Maribo midt på øen er ligeledes et kraftigt udvandringsområde.
3. Udvandringen fra Falster ligger på et lidt lavere niveau og koncentrerer sig om Nykøbing Falster og sognene nord – og navnlig syd herfor.

Rytmen i udvandringen

Udvandringen år for år 1868 til 1910 for Maribo amt (gange 10), er her sammenlignet med tallene for hele Danmark og viser at udvandringen fra Maribo amt (der repræsenterer 5 % af befolkningen) frem til 1885 jævnt set udgjorde 10 % af den samlede danske

udvandring. Efter 1885 faldt andelen dog til under 5 % af den samlede danske. Det kan meget vel hænge sammen med, at så mange fra Lolland-Falster var taget til andre dele af landet og først udvandrede fra de nye bopælsadresser. I øvrigt viser en sammenligning mellem udvandringen fra Lolland og Falster, at det i særlig grad er den lollandske udvandring der giver så høje tal i begyndelsen af perioden.

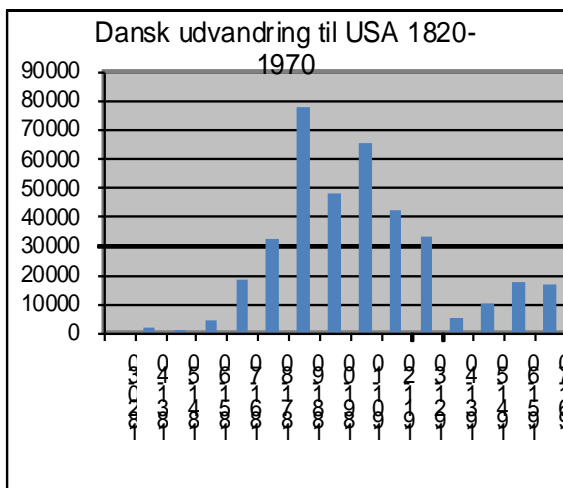
Generelt set er det imidlertid først og fremmest slående i hvor høj grad de enkelte grafer følger hinandens stigninger og fald. Det skyldes simpelthen at de blev styret af konjunkturerne i den transatlantiske økonomi. Var muligheden for at få job og bedre løn markant bedre i USA end hjemme, tog man af sted, ellers ikke. Grafen oven for viser en række talmæssige højdepunkter i udvandringen 1872, 1882, 1890 og 1905. Det allerførste højdepunkt der lå omkring 1855 er dog af gode grunde ikke med, da registreringen af udvandrere først starter i 1868.

Begyndelsen omkring 1855

Allerede inden 1850 rejste enkelte af sted og nogle af disse skrev hjem om hvad de oplevede i det fremmede. Men en egentlig ”maseemigration”, hvor større grupper begyndte at rejse for at slå sig ned som nybyggere i oversøiske områder, startede først i 1850’erne. Det drejede sig om to helt forskellige grupper. Den religiøst motiverede udvandring var frem til o. 1860 den kraftigste, mens den politisk-socialt motiverede udvandring blev den ledende fra og med 1860’erne. Det er dog den sidstnævnte strøm, der allerede i 1850’erne satte fart på udvandringen fra Lolland-Falster.

Den religiøst motiverede udvandring

gjaldt først og fremmest de danske mormoner, der tog til Utah fra og med 1852. Mormonmissionen i Europa uden for Storbritannien startede i Danmark og dansk blev derfor det første fremmedsprog mormonerne bibel blev oversat til fra engelsk. Det var derfor mormonerne, særligt fra Nord- og Østjylland samt Bornholm, der dominerede den tidlige udvandring. Efter amerikanske oplysninger

kom der i 1850'erne 3.749 danskere til USA hvoraf 2.898 (77 %) var mormoner. I 1860'erne kom der ca. 18.000 danskere, men nu var "kun" 4.942 (28 %) mormoner. Resten kom ikke mindst fra Lolland-Falster hvor tidens politiske strømninger havde sat udvandringen i gang.

Den politisk-socialt motiverede udvandring
Vi har allerede mødt Lars Hannibal fra Fuglse på Lolland i 1871 midt ude på prærien i Nebraska. Han og den gruppe han var leder af kom fra Racine-området i Wisconsin, hvor han og hans familie var ankommet fra Lolland i 1856. Men de var ikke de første på stedet. Det var den tidligere kromand i

Stokkemark, Christian Ludvig Christensen, (født i Pederstrup 1803 og død i Hartland, Wisconsin 1879) der i første halvdel af 1840'erne havde været en ivrig fortæller for forbedringer af almuens vilkår. Han besluttede sig derfor for at skabe et samfund i Wisconsin, hvor alle var lige og alle havde muligheder for at få jord og tog derfor 1. september 1846 af sted fra Stokkemark via Hamburg til Amerika. Året efter kom hustru og 6 børn, samt yderligere to familier fra Stokkemark indtil udvandringen gik i stå under slesvigske krig 1848-1851.

I mellemtiden var Wisconsin i 1848 blevet USA's 30te stat og havde i 1852 nedsat en "Commission of Emigration" der meget aktivt sørgede for at skaffe emigranter til Wisconsin gennem uddeling af tilflytningsreklamer i Europa og i de amerikanske ankomsthavne. Herudover hvervede kommissionen udvandreagenter i flere europæiske lande, i Danmark Rasmus Sørensen (1799-1865). Han var født i Jelling, men blev i 1818 lærer fra Vesterborg Seminarium på Lolland. I 1842 grundlagde han en af tidens mest radikale aviser "Almuevennen" og blev for årene 1849-1852 valgt til folketinget. Det skete på et politisk program der krævede afskaffelse af skatter, classesamfund, krig og nationalisme, samt fuldstændig frihed og lighed for alle. Det var jo et program der var vanskeligt at gennemføre over nat i Danmark omkring 1850, men det var allerede, hævdede Rasmus Sørensen, gennemført i Wisconsin. Da han derfor tog af sted til Wisconsin i 1852 blev han fulgt af mere end 100 landmænd og gentog disse ture tre gange indtil den amerikanske borgerkrig 1861-1865 satte en midlertidig stopper for indvandringen. Agitationen skete gennem talrige foredrag på bl.a. Lolland, hvor Wisconsin blev beskrevet som et sted der på en prik lignede Danmark, men hvor alt var friere og mere lønsomt. Man fik det tredobbelte udbytte af samme arbejdstid i forhold til Danmark og landarbejdere og håndværkere fik to-tre gange mere i løn med mindre leveomkostninger end i det gamle land. Rygtet om de gode vilkår i Wisconsin fik hurtigt egne ben at gå på. Dels gennem breve hjem til Danmark, dels fordi der over alt på Lolland begyndte at være nogen, der kendte nogen det var gået godt for i Amerika. Man sprang ikke

Denmark i det østlige Wisconsin har ikke længere danske indvandrere eller deres efterkommere boende. Men mindet fastholdes med en "Viking Pizza" og en "Denmark State Bank". Foto 1991, HB.

længere ud på det helt dybe vand hvis man rejste, men blev overalt modtaget af landsmænd der kunne ens dialekt og som kunne hjælpe indtil man lærte sig den engelske tunge. Herefter blev udvandringen i første række bestemt af økonomiske faktorer, lønninger og priser i forhold til Danmark, samt rejseomkostningerne.

Anden bølge: 1870-1875

Fra sidst i 1860'erne til midt i 1870'erne var der økonomisk højkonjunktur både i USA og Danmark. Men god jord var langt dyrere i Danmark end i USA, hvor produktionen let kunne afsættes via et fuldt udbygget jernbanenet. Det var det der trak en ny og langt større bølge af danske udvandrere til USA, hvor de etablerede landbrug, fik brug for medhjælp og derfor trak yderligere dansk arbejdskraft til. Billig, rigelig og god jord medførte mangel på landbrugsarbejdere, som man derfor sendte bud efter hjemmefra, med forudbetalte billetter og kontrakter der gav en meget højere løn end den de fik i Danmark. Men høj løn og billige jordpriser betød også, at medhjælperne fik råd til at skaffe egne jordbrug. De skulle derfor også have medhjælperne hjemmefra! Det skabte en slags "udvandringsmaskine", der blev "smurt" af stadigt billigere passagerbilletter og fragtpriser. De dampskibe og jernbanetog der bragte udvandrerne vestover havde ledig plads til at fragte deres produktion østover. Men udvandringsmaskinens brændstof var naturligvis, at der til stadighed var god og billig jord til rådighed. Det var derfor danskerne i Wisconsin begyndte at vandre videre for at skaffe ny og billigere jord. Således som Lars Hannibal gjorde det i 1871.

Den væsentligste indvandring til Canada i årene 1872-1875 kom fra Præstø og Maribo amter til New Denmark i det østligste Canada. Bosættelsen findes endnu i dag med omkring 600 indbyggere af dansk afstamning. Foto 1997 HB.

En tilsvarende mekanisme kom ikke rigtigt i gang for de øvrige udvandringssteder uden for USA. I et kort og hektisk åremål 1869-1874 forsynede den britiske regering ganske vist danske udvandrere til New Zealand ("Dannevirke" mod syd på Nordøen), Australien (Queensland) og Canada (New Denmark i New Brunswick) med enkeltbilletter og jord, der først skulle betales når man havde etableret sig. Men i modsætning til USA var jordlodderne ofte små, de skulle ryddes for urskov ligesom afsætnings- og transportforholdene var så

dårlige, at fortjenesten ikke kunne bære yderligere medhjælp hentet i Danmark. Men ved 2/3 af alle udvandrere fra Maribo amt til Canada, Australien og New Zealand før 1914 tog allerede af sted i første halvdel af 1870'erne. Herefter gik udvandringen næsten i stå og blev først for alvor genoptaget efter 1918, da udvandringen til USA blev begrænset af en restriktiv immigrantlovgivning.

Tredje bølge 1880-1893

Efter en krise i anden halvdel af 1870'erne startede en langvarig højkonjunktur i USA 1880-1893, mens Danmark stadig var præget af lavkonjunktur, landbrugskrise og landbrugsomlægning. Landbrugskrisen i Danmark, der ikke mindst var forårsaget af det billige og gode korn som bl.a. danske landmænd producerede i USA, pressede stadigt flere danske land- og byarbejdere til USA, da der endnu ikke fandtes tilstrækkeligt med jobmuligheder i de danske byer. En kortvarig krise i USA omkring 1886 afspejler sig ganske vist som en markant bølgedal i udvandringen, men ikke værre end at folketællingen fra USA i 1890 viste, at der efterhånden var betydelige danske bosættelser, særligt ud langs jernbanerne, der strålede vestpå fra Chicago. Stater med flest danskfødte var i rækkefølge Iowa (15.510), Nebraska (14.397), Minnesota (14.133), Wisconsin (13.885), Illinois (12.044) og Utah (9.023). 1893-1901 var der til gengæld lavkonjunktur i USA og højkonjunktur i Danmark. Udvandringen sank derfor væsentligt i disse år og de der ellers ville være udvandret skabte i stedet en eksplosiv befolkningstilvækst i en række danske byer, hvor særligt byer som Aalborg, Århus, Odense, Esbjerg og København oplevede en hektisk industrialiserings- og byggeboom.

Fjerde bølge 1905 -1914

blev den sidste af de store udvandringsbølger fra Danmark. Den styredes af en heftig økonomisk vækst i USA, mens der var stagnation i de danske byerhverv, men fremgang i landbruget. Denne gang gjaldt udvandringen derfor ikke mindst de, der allerede var flyttet til de danske byer og nu flyttede videre til de hastigt voksende amerikanske byer.

Hvad landmændene angik, var der efterhånden fyldt op i midtvesten. Det forårsagede bl.a. interne

Karavane af danske landmænd fra Iowa og Nebraska slår sig i 1918 ned på den canadiske prærie i Alberta og kalder stedet "Dalum". Få år efter er der en lille by, højskole og kirke. Foto 1918, på Udvandrerkivet.

vandringer af danske landmænd fra Nebraska og Iowa til de canadiske præriestater, særligt Alberta, hvor den første danske koloni oprettes i Dickson i 1904. I USA lå antallet af danskfødte i 1910 stadig højest i Iowa (17.961), men fulgt af Illinois (med Chicago) (17.368), Wisconsin (med Racine) (16.454), Minnesota (med Minneapolis) (16.137) og som noget nyt Californien (14.208), Nebraska (13.673), New York (12.536) og Utah (8.300).

Efter 1918

Ovennævnte tendens var slået helt igennem for danskfødte i 1930: rækkefølgen for stater med danskfødte var nu Californien (23.175), Illinois (18.945), New York (17.407) og først herefter de gamle kerneområder: Iowa (14.968), Minnesota (13.831), Wisconsin (13.094), Nebraska (10.210) og Utah (4.883). I vore dage, dvs. ifølge den amerikanske folketælling år 2000, er der 1.430.897 amerikanere, der på folketællingsblanketten noterer sig som værende af primær dansk etnisk oprindelse. Kravet er, at man har en indvandret forfader i lige linje født i Danmark! Sådant fordelt fører Californien med 207.030, fulgt af Utah 144.713, Minnesota 88.924, Wisconsin 72.160 og Washington 72.098. Regnet i forhold til befolkningstal betyder det i øvrigt at Utah i vore dage er den stat der har langt den stærkeste andel af amerikanere, der mener at de er af dansk oprindelse – nemlig 7 %. Ingen anden amerikansk stat overskrider 1 %. USA er dog stadig det oversøiske land der trækker flest danske udvandrere. I årene 1980-2006 har tallet ligget nogenlunde konstant på 2.200 om året.

Udvandrerne alder og køn

Udvandrerne var unge: 4 ud af 5 udvandrere fra såvel Danmark som fra Maribo amt var ganske unge. 20 % var børn under 16 år og 62 % unge mellem 16 og 29 år. Kun 14 % var mellem 30 og 49 år man 50 år eller ældre, hørte man til en gruppe der omfattede knapt 4 % af udvandrerne.

Udvandrerne var derfor ugifte: Kun 12 % af udvandrere mellem 16 og 29 år rejste med familie, mens børn under 16 rejste naturligvis næsten alle – 90 % - med familie, ofte i endog meget store familiegrupper. Var man ældre end 29 år rejste over halvdelen – 58 % - i familiegrupper.

Udvandrerne var overvejende unge mænd: 2/3 (65 %) af disse udvandrere mellem 16 og 29 år var mænd, mens kønsfordelingen var ligelig blandt både børn og ældre.

At udvandrerne således var unge, ikke medbragte familie og for hovedpartens vedkommende var mænd, betød i øvrigt generelt, at de danske udvandrere måtte gifte sig ind i andre etniske grupper og på denne måde hurtigt assimileredes i det amerikanske samfund.

Målt over tid kan det dog iagttages at andelen af børn, ældre og familier falder stærkt fra tiår til tiår i perioden samtidigt med at andelen af unge mænd vokser. Det skyldes en væsentlig ændring i erhvervsmønstret. Frem til omkring 1885 rejser udvandrerne af sted for at søge fremtiden i det amerikanske landbrug og tager derfor familien med. Efter 1885 bliver der i stadig højere grad tale om unge mænd der søger deres fremtid i de amerikanske storbyer.

Udvandrerne erhvervsfordeling

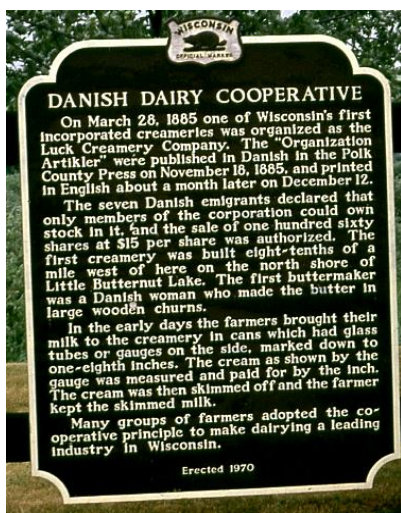
Kopierne af de udstedte billetter indeholder de stillingsbetegnelser eller den stilling i familien udvandrerne selv angav. Trækker man dem uden erhverv fra (hustruer, børn o.l.) fra (5.011), fordeler resten sig ligeligt med 5.241 på landbrugserhverv og 5.214 på byerhverv. Denne fordeling

ændrede sig over tid. Fra at udvandrere med landbrugserhverv havde domineret indtil omkring 1885 blev udvandrere med byerhverv herefter langt de fleste.

Landbrugsudvandringen

havde således sit tyngdepunkt i de tre første tiår af perioden, men omfattede i virkeligheden kun ganske få selvstændige landmænd. Fra Maribo amt var der 101 der kaldte sig gårdejere, 307 var husmænd, mens 46 var gartnere og 16 fiskere. Det helt store flertal på 4.771 af landbrugsudvandrerne fra Maribo amt benævnte sig selv som karle, tyende og daglejere. Af disse var en fjerdedel kvinder (1.144). Oprettelsen af vidstrakte danske landbrugsbosættelser i Midtvesten skyldtes derfor, at det netop var folk fra landarbejdergruppen, der fik ”fod under eget bord” og herigennem oplevede en social opstigning gennem udvandringen. Beretninger og breve viser hvorledes unge ugifte landarbejdere allerede ved ankomsten blev revet væk og hvordan de herefter hurtigt, efter at have lært lidt af sproget, selv blev gårdejere længere vestpå.

Landbrugsrelaterede faglærte

Mindetavle for etablering af andelsmejeriet "Lykken" – senere "Luck" i West Denmark, Wisconsin, 28. marts 1885. Foto HB 1991.

Næppe var landbrugsomlægningen i Danmark fra kornavl til animalsk produktion påbegyndt, førend systemet blev eksporteret. Allerede i 1885 blev det første andelsmejeri åbnet i West Denmark (Luck) i Wisconsin, kun to år efter det første danske i Hjedding 1882. Som i Danmark spredte andelsmejeritanken sig lynhurtigt ud over USA. Særligt i opstartsfasen sidst i 1880'erne og i begyndelsen af 1900-tallet i takt med at de voksende amerikanske byer fik behov for mejeriprodukter. Da ideen var dansk, var det nærliggende at trække fagkundskab fra Danmark. Det blev i disse to perioder til mere end 1.800 udvandrede mejerister fra Danmark fordelt med næsten halvdelen 1885-1892 og den anden halvdel 1902-1908. 130 af disse kom fra Maribo amt og de blev ofte en byskabende faktor i et givet område. Efter at mejeristen var startet, blev der hurtigt brug for smed, købmand, tømrer og bager – og vigtigst – flere, gerne danske, mælkeleverandører på stedet.

Andre faglærte

Blandt de mange titler der optræder i udvandrelisterne lægger man ikke mindst mærke til de 430 bygningshåndværkerne, der udgjorde en markant del af den danske udvandring efter år 1900. Det danske byggeboom sidst i 1890'erne blev fra 1900 afløst af stilstand og bygningshåndværkere: 77 murere, 65 malere, 185 tømrere og 103 snedkere kunne få langt bedre aflønnet arbejde i de amerikanske byer. En anden gruppe var 428 smede- og maskinarbejdere hvis udvandring ligeledes skyldtes, at den danske industrialiseringsbølge i 1890'erne havde slået et større brød op end landet kunne bære. Herudover var stort set alle håndværksfag repræsenterede. Efter de 216 mejerister og møllere var de 7 næste grupper efter størrelse: 152 skomagere, 92 skræddere, 49 bagere, 67 slagtere, 26 saddelmagere, 23 karetmagere og 9 urmagere.

Kvinder

Var man en voksen kvinde var mulighederne ikke så nuancerede. 1.324 udvandrede som hustruer, 157 som enker. Men dobbelt så mange betegnede sig som tyende: 1.144 fra landet og 1.548 fra byerne. Herudover kunne man være syerske (74), arbejderske (24), lærerinde (12), sygeplejerske (7), ekspeditrice (3), dameskrædderinde (8) og modehandler (2). Kvinder var imidlertid en mangelvare i det amerikanske samfund og det betød, at ikke mindst tyende havde en langt bedre mulighed for social opstigning gennem ægteskab eller selvstændigt erhverv i USA end hvad samtiden kunne tilbyde i det danske samfund. Det gjaldt også politiske og økonomiske rettigheder. Generelt set var der tale om en meget stor andel af ufaglærte udvandrere med forholdsvis beskeden økonomi fra Maribo amt.

Rejsen til Amerika

Den organiserede gruppe-udvandring fra Danmark til USA startede i 1852 da den første danske mormongrupper forlod Danmark i januar 1852. Turen gik via København, Liverpool, New Orleans samt med båd ad Mississippi og Missouri til Nebraska. Herfra fortsatte man til fods langs ”Mormon Trail” til Utah som blev nået 16. oktober 1852 efter 9 måneders rejse. De mange følgende mormonrejser gik dog i regelen via New York, men turen tog dog stadig i 1860’erne mellem 6 og 12 måneder afhængig af vindforholdene på Atlanten og om man måtte overvintre undervejs ved passagen over Missouri ved Omaha i Nebraska.

Næsten samtidigt, nærmere bestemt den 12. april 1852 klokken 14, tog Rasmus Sørensen (se oven for) af sted med sin gruppe af bl.a. lollandske landarbejdere fra København til Wisconsin. Den pacifistiske Rasmus Sørensen noterede med tilfredshed, at der blandt de danske bønderkarle var flere der udnyttede den danske værnepligtslov der tillod udvandring. Både dette og den fuldstændige ophævelse af pastvang mellem 1862 til 1914, gjorde, at der ikke længere var nogen som helst officielle hindringer lagt i vejen for danske udvandrere. Turen gik med dampskib København-Kiel og med tog til Hamborg. Her gik fra 1846 HAPAG (Hamburg-Amerikanische Packetfahrt AG), et selskab der var blevet dannet, efter at såvel amerikansk som tysk lovgivning havde stillet skrappe krav til skibenes standard, proviant samt bestemte forhold mellem skibets rumfang og antallet af passagerer. For at kontrollere dette havde man i Hamborg fra og med 1850 registreret alle skibe og rejsende, således som det blev efterlignet for Danmarks vedkommende fra og med 1868.

Den 15. april var selskabet om bord på den tremastede bark ”Washington” der lettede anker med 199 passagerer og 15 besætningsmedlemmer samt ferskvand og proviant til 13 uger. Turen tog dog kun 10 uger og efter megen søsyge og to barsler nåede de nu 201 passagerer New York den 11. juni. Dagen efter gik turen med den helt nye jernbane fra New York til Buffalo. Den erstattede den tidligere tur via Erie-kanalen. 14 dages rejsetid var nu reduceret til 2 dage med kørsel gennem landskaber der fik Rasmus Sørensen til at udbryde:

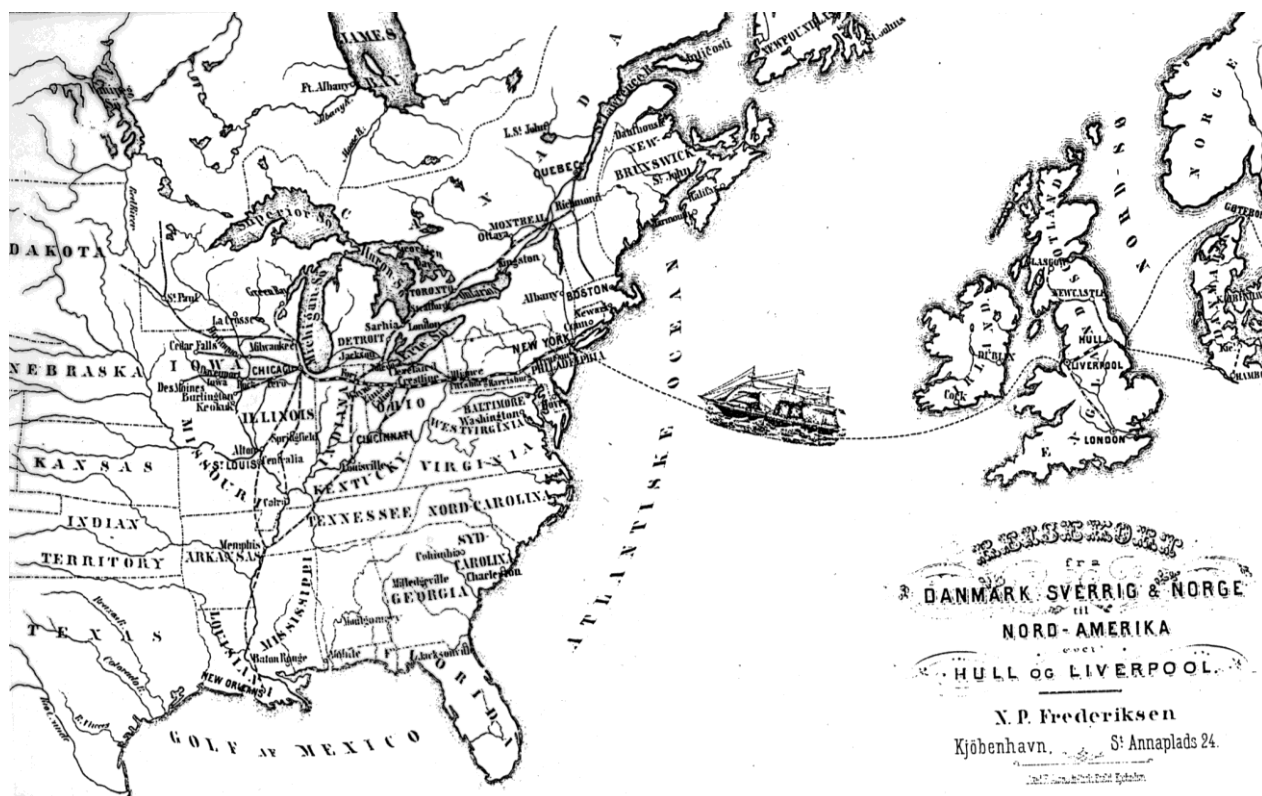
”Her ere kun tætte Skove og Øer af opdyrket land i Amerikas forenede Fristater, hvor dog over de 24 Millioner Mennesker ere Indbyggere. Ja saa kunne gjerne det halve, ja vel det hele Antal af Europæerne flytte herover og finde Plads nok til Beboelse og Ernæring ved Udryddelse og Opdyrkning af disse Skove, hvis Jordbund er øiensynlig meget frugtbar for Korn- og Sædafgrøde!”

Så allerede på denne tur var der flere i det danske selskab af udvandrere der stod af undervejs og fik job til lønninger de kun kunne drømme om hjemme. 14. juni og 15. juni krydsedes Eriesøen med en stor hjuldamp "der gik mindst dobbelt så hurtigt som de danske", mente Rasmus Sørensen og man nåede Detroit. Herfra var der meget passende, kun 6 uger tidligere åbnet en jernbane til Chicago der sparede selskabet den lange sejltur norden om Michiganhalvøen. 17. juni sejlede selskabet fra Chicago og nåede 7 timer senere bestemmelsesstedet – Milwaukee. Lovprisningerne slog alle rekorder:

"det var her naturlivagtigt for Øiet som om vi fra Kiøbenhavn seilede opad Øresundet til Helsingøer med Sjællands Kyst paa venstre Haand, kun med den Forskjel, at Urskovene, der paa de fleste Steder af Sjællands Kyst ere forsvundne, stode endnu her med deres tause grønne Bladkroner og nikkede saa mildt og sjællandsk ad os, at vi skulle komme iland og see sjællandske Kornagre indenfor. Det gjorde vi da ogsaa" - altså så bugnende "sjællandske" kornagre.

Umiddelbart vest for Milwaukee i Hartland, Waukesha county, nåede man det område som kromanden fra Stokkemarke, C.L. Christensen, var begyndt at opdyrke i 1847. Her var vajende kornmarker og *"nysselige Huse, med Blomster, Urter og Viindruer tæt udenfor Døren"*. Efter godt 2 måneders rejse græd vi alle *"af lutter Glæde"*.

Man kan næsten høre hvorledes solen skinner, fuglene synger og skibsfarten forbedres og jernbaner anlægges foran rejseselskabet fødder. Det gik stærkt i de følgende år indtil den internationale krise i 1857 og Borgerkrigen 1861-1865 satte en midlertidig stopper for udbygningen af transportmidler og indvandringen. Men det var blot en midlertidig dæmning der gav en så meget desto stærkere strøm af indvandrere fra slutningen af 1860'erne.

Reklame fra 1869 for udvandring fra Danmark via Liverpool. Atlanterhavet er gjort smallere end det plejer at være, men Jernbanerne i USA vises, da udvandrerne oftest købte en kombineret skibs- og togbillet helt frem til bestemmelsesstedet hvor et jordstykke ventede. Jernbanelinierne vest for Chicago angiver derfor samtidigt den vifte hvor de danske udvandrere først og fremmest slog sig ned. Jorden blev nemlig solgt eller udlejet af jernbanerne i en bred stribe på begge sider af jernbanespor.

I 1869 oversteg dampskibstonnagen sejlskibstonnagen på Atlanterhavet og samme år gennemførtes den transkontinentale jernbane, Union Pacific, tværs gennem USA. Man kunne nu benytte transportmidler der afgik og ankom på forud kendte tider samtidigt med at rejsetiden reduceredes fra omkring 6-9 måneder til ca. 3 uger fra bopæl i Danmark til ny bopæl i USA. Samtidigt faldt billetprisen fra omkring 220 kr. i 1852 til omkring 125 kroner (gennemsnitlig årsindkomst for en faglært arbejder var omkring 600 kr.). Og for dem der ikke havde råd, var der mange tilbud om rejser på afbetaling, både fra organisationer og arbejdsgivere i USA. Kom man fra Maribo amt var der ikke langt til Hamburg hvorfra der ikke alene gik regulær rutefart til USA men også skibe til Hull i England så man kunne rejse videre fra Liverpool. Det gjorde flertallet af de danske udvandrere faktisk. 62 % af alle udvandrere fra Maribo amt benyttede britiske eller tyske skibe - det er dem udvandrere listerne kalder **"indirekte"** udvandrere. 38 % rejste til gengæld **"direkte"** med:

København – New York linjen.

Trafikken startede i årene 1869-1874 med tyske skibe på ruten Stettin-København-New York. Der blev i alt tale om 42 afgang med 15 forskellige skibe med i alt 599 udvandrere fra Maribo amt om bord. De fleste – 3450 - tog dog stadig via Hamburg-Hull-Liverpool før 1880. Men med det danske "Dampskibsselskabet Thingvalla" 1880-1898 der 1898-1935 videreførtes af DFDS skabtes der en helt regulær fartplan med afgang hver fjortende dag fra København, Kristiania og Kristianssand til New York.

Thingvalla-liniens "Norge" på vej ud af Københavns havn på vej til New York 1892. Skibet sank på sin tur nr. 89 over Atlanterhavet i retning vest, den 28. juni 1904 efter sammenstød med Rockall-klippen vest for Skotland. 617 udvandrere omkom, heraf tre fra Lolland-Falster. Maleri af Vilhelm Arnesen, på Udvandrerarkivet.

Linjen var længe den eneste fra Skandinavien og svækkedes først efter 1910 af faldende udvandringstal og konkurrencen fra en Norsk (1913) og Svensk (1915) Amerikalinie. Den danske Amerikalinie ophørte i 1935 mens den norske og svenske fortsatte indtil flyvemaskinen helt overtog trafikken i 1960'erne.

De danske Amerikaskibe 1880-1935

Skib	Brt	byggeår	Driftår	Maribo amt Indtil 1910	Forlis	Skrot
<u>Harald</u>	1532	1875	1880-1881	141	1889	
<u>Thingvalla</u>	2524	1880	1880-1900	1117		1903
<u>Geisir</u>	2831	1882	1882-1888	526	1888	
<u>Island</u>	2844	1882	1882-1904	927		1906
<u>Hekla 1</u>	2787	1882	1882-1883	228	1883	
<u>Heimdal</u>	2024	1882	1883-1884	104	1902	
<u>Hekla 2</u>	3258	1884	1884-1905	729		1910
<u>Danmark</u>	3414	1872	1889-1889	43	1889	
<u>Norge</u>	3310	1889	1889-1904	372	1904	
<u>Amerika</u>	3867	1872	1893-1897	65		1898
<u>Oscar II</u>	9975	1901	1901-1930	210		1934
<u>Hellig Olav</u>	10085	1902	1902-1931	321		1934
<u>United States</u>	10101	1903	1903-1934	311		1935
<u>C.F.Tietgen</u>	8173	1897	1906-1913	75	1918	
<u>Frederik VIII</u>	11850	1913	1913-1935	-		1936

Sejladsen var ikke helt uden uheld. "Hekla (1)" sank i Oslofjorden i 1883, "Geisir" blev sejlet i sænk midt på Atlanterhavet af "Thingvalla" i 1888 og "Danmark" sank ved Acorerne 1889. På samtlige skibe var der udvandrere fra Lolland-Falster med, men det gik først galt da "Norge" sank. Efter afgang fra København 22. juni 1904 løb skibet tidligt om morgenen den 28. juni 1904 i helt stille vejr løb på Rockall-klippen ca. 400 kilometer vest

for Skotland og sank på 10 minutter. Af 762 om bord druknede 617 og det blev derfor den hidtil største civile skibskatastrofe i Danmark. Blandt de omkomne var der tre fra Lolland-Falster – Vilhelm Hansen, 18 år, fra Nr. Vedby på Falster; Marie Larsen, 23 år, fra Tillitse på Lolland og Hans Peter Petersen, 25, fra Branderslev på Lolland.

Hvorhen tog udvandrerne fra Maribo Amt?

Bestemmelseslande for udvandrere 1868-1910				
	DANMARK	Maribo amt	Falster	Lolland
USA	89,1 %	95,2 %	94,8 %	95,4 %
Canada	3,3 %	2,0 %	2,4 %	1,8 %
Australien	1,7 %	0,7 %	0,8 %	0,6 %
N Zealand	1,1 %	0,3 %	0,2 %	0,3 %
Brasilien	0,6 %	0,2 %	0,7 %	0,1 %
Argentina	1,9 %	0,9 %	0,4 %	0,1 %
Sydafrika	0,6 %	0,2 %	0,2 %	0,2 %
Fjernøsten	0,1 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %
Ukendt	1,6 %	0,5 %	0,5 %	0,5 %

Mere end 19 ud af 20 tog til USA 1868-1910

Procenterne var stort set parallelle uanset hvorfra udvandrerne kom i Danmark, men overvægten for USA gør sig som det kan ses endnu stærkere gældende for Maribo amt end for Danmark som helhed. Det skyldes formentlig at udvandrerne fra Lolland var de første til at grundlægge egentlige livsdygtige bosættelser i USA og derfor trak flere end andre amter fra hjemegnen. Hvad de øvrige

bestemmelsessteder angår, var der oftest kun tale om kortvarige og afgrænsede udvandringsbølger. Inden for perioden før 1914 foregik udvandringen til Canada, Australien og New Zealand først og fremmest i begyndelsen af 1870'erne, Brasilien i 1886-1887 og Argentina 1889-1890 og samt efter 1900. Udvandringen til disse lande blev først betydelig efter 1920, da USA lagde restriktioner og kvoter på indvandringen.

Hovedmålet i USA var Midtvesten.

Af alle de 15.501 billetter der blev udstedt til udvandrere med sidste bopæl i Maribo amt, blev 4.189 kun udstedt til New York, 1.417 til Chicago og 178 til Boston. Langt de fleste tog dog videre selvom vi ikke ved hvorhen. For de resterende 9.717 billetter gælder imidlertid følgende fordeling på enkeltstater:

6 foretrukne stater for udvandrere fra Danmark, Maribo amt, Lolland og Falster				
	DANMARK	MARIBO AMT	LOLLAND	FALSTER
Iowa	14 %	8 %	8 %	7 %
Wisconsin	14 %	28 %	32 %	18 %
Minnesota	12 %	13 %	13 %	11 %
Nebraska	10 %	8 %	7 %	9 %
Michigan	7 %	13 %	11 %	21 %
Illinois	5 %	8 %	9 %	6 %

Det vigtigste mål for udvandrerne fra Maribo amt var således Wisconsin og Michigan og i begge stater var udvandrerne fra Maribo amt overrepræsenteret i forhold til andre danske udvandrere. Lollikkerne kom særligt til

Wisconsin og Falstringerne til Michigan. Altså henholdsvis vest og øst for Michigansøen således som Lolland og Falster ligger vest og øst for Guldborgsund.

Udvandringen fra Maribo amt til landdistrikter i USA – Wisconsin, Michigan, Minnesota, Iowa, Nebraska og Illinois.

Når det gælder landbrugsudvandringen var der en klar sammenhæng mellem bosættelserne og de jernbaner der strålede ud fra Chicago. Jernbaneselskaberne solgte ikke alene billetter men også jordlodder og jo senere man kom jo længere ude af sporet måtte man slå sig ned. I første omgang Wisconsin, senere Iowa og senest Nebraska.

Wisconsin

Kirker og andelsmejerier.

USA's 30te stat i 1848 er samtidigt den første amerikanske stat der blev befolket massivt af hele grupper af danske landmænd og landarbejdere. De kom allerede i 1850'erne og særligt fra Vestsjælland, Langeland og Lolland-Falster. Det medførte at mange kom til at deltage i Den amerikanske Borgerkrig 1861-1865 enten som frivillige eller om de allerede havde statsborgerskab, som indkaldte. Den kendteste dansk-amerikanske historiker, P.S. Vig (1854-1929) mener i sin "Danske i Kamp i og for Amerika" (1917) at det drejede sig om op imod ¼ af våbenføre mænd i USA med dansk baggrund – eller omkring 1.000. For mange kender man ikke fødestedet i Danmark, men i hvert fald op i mod 100 kan klart verificeres som født på Lolland-Falster. Af disse døde næsten halvdelen, de færreste i kamp, de fleste af den tyfus der plagede hærstyrkerne.

De døde blev dog mere end erstattet af flere og flere der kom til og i alt var mere end 20 % af alle danske udvandrere, der købte billet til Wisconsin, fra Lolland-Falster. Det gjaldt særligt hovedbyen i området, Racine, der frem til år 1900 var den by i USA der havde flest danskfødte indbyggere. Det var ikke langt fra at der var for mange! Der var derfor store grupper af danske indvandrere der begyndte at drage videre vestpå. Mod det vestlige Wisconsin, Minnesota, og Iowa og som vi har set, Nebraska. I selve Wisconsin gik vandringerne ikke mindst til West Denmark tæt på Mississippi ved grænsen til Minnesota. Det var her den danske lutherske kirke blev stiftet i 1872 og det første

danske andelsmejeri i USA fra 1885 lagde grunden til at Wisconsin endnu i vore dage kaldes "Amerikas Mejeristat".

Det hjalp godt til, at Chr. Hansens opdagelse fra 1874 af industrielt fabrikeret osteløbe og grundlaget for den moderne ostefabrikation, fra 1878 blev lanceret i Wisconsin af "Chr. Hansen Laboratories". Firmaets amerikanske direktør, Johan D. Frederiksen, (1846-1926) var født på Fuglsang gods på sydøst Lolland. Her på Lolland havde han i 1872 startet "De danske Sukkerfabrikker", men var i 1877 gået fallit og var taget til USA hvor han blev en af de vigtigste personer bag mejeriuudbygningen. Hastigt voksende storbyer skulle forsynes med frisk mælk og mejeriprodukter. Både kirke og mælk havde således sit udspring i Wisconsin, nærmere bestemt West Denmark.

Kirken på billedet den tredje på samme sted ved Butternut Lake i West Denmark, Wisconsin. Kirkens arkitektur er umiskendelig "dansk" og mindst en til venstre fortæller, at her stiftedes Den danske evangeliske kirke i Amerika i 1872. Andelsmejeriet fra 1885 lå bagved og ved siden af kirken indrettedes 1886-1892 det første danske præsteseminarium i USA. Desværre med en indremissionsk (P.S.Vig) og grundtvigsk (T.Helweg) lærer der ikke kunne enes. Det kunne danskernes kirke heller ikke og fra 1892 var der to konkurrerende danske kirker i USA. Den indremissionske "Den forenede danske Kirke" med hovedsæde i Blair, Nebraska og den grundtvigske "De danske Kirke" med hovedsæde i Des Moines, Iowa. Fotografi ved HB 1992.

Andre fra det nu "overbefolkede" Wisconsin tog dog til staten Michigan der grænser til Wisconsin med en landegrænse mod nord samt med Michigansøen mod øst. Denne stat blev 1870'erne ret eksklusivt i forhold til andre danske indvandrere til et hovedområde i USA for tilvandringen fra Lolland-Falster. Særligt fra Falster med Rasmus Hansen i spidsen.

Michigan.

Tømmer, fisk, stål og sukkerroer.

USA's 26. stat i 1837, havde allerede længe tiltrukket nybyggere til landbrugsområderne i den sydlige del mellem Detroit og Chicago. Men resten af staten, hvis areal i alt er 6 gange større end Danmark, var dækket af tætte skove. I hvert fald indtil Rasmus Hansen (1846-1927) dukkede op. Rasmus "Hanson", som han kaldte sig efter ankomsten til USA, var født i Brarup på Falster, moderen var tjenestepige fra Alstrup og den udlagte barnefar, Hans Rasmussen, fra Vester Kippinge. Alle landsbyer på det nordvestligste Falster.

Rasmus Hansen overlevede krigen i 1864 og tog i 1865 til Racine i Wisconsin. Efter 4 måneder som landarbejder sejlede han til Michigan og blev værftsarbejder i byen Manistee ved udmundingen af floden af samme navn. I 1867 etablerede han selv et træskibsværft og giftede sig samme år med Margrethe Hansen fra Falster. De fik 5 børn, hvad der dog ikke forhindrede hele familien at drage op ad floden for at finde dens udspring. Den fandt de i 1876 midt inde i den nordlige del af Michigans nedre halvø. Floden startede i en sø, der naturligvis kom til at hedde "Lake Margrethe" efter hustruen, mens bakkerne omkring søen kom til at hedde "Hanson Hills". Byen selv hed "Grayling" efter de mange laksefisk ("stalling" på dansk) i floderne, der herfra løb mod alle verdenshjørner. Det var hensigtsmæssigt hvis man ville udnytte skovene og fløde tømmeret til udskibningshavnene i de store amerikanske søer.

Margrethe og Rasmus Hansen fra Falster. Her i Michigan hvor de boede 1865-1926. Foto o. 1900, kopi Udvandrerarkivet.

En stadig større tømmervirksomhed: "Hanson & Co." begyndte herefter at skove og fløde tømmer ned ad floderne. Men det krævede betydelig arbejdskraft, ikke mindst efter at selskabet havde opkøbt og begyndt at fælde i et område der var 1½ gang Danmarks størrelse. Der blev derfor brug for arbejdskraft både i skovene mellem Grayling og Greenville, samt i udskibningshavnene Manistee, Ludington og Muskegon. Og hvad var vel mere naturligt end at sende kontrakter og forudbetalte billetter til folk på Falster der ønskede at prøve kræfter i Amerika. De var i hvert fald netop disse bestemmelsessteder i USA, der blev de mest fremtrædende i udvandrerlisterne for udvandrere fra Falster. Problemet var imidlertid, at der ikke kom nyt træ, når skovene først var hugget om. Tilbage stod kun golde træstubmarker på klippegrund. Det fik en negativ betydning for Michigans samlede økonomi, men da "Hanson & Co." havde den meget store kapital der var indtjent på tømmer, investeredes i stedet i jern og sukker. Store jernminer blev sat i drift på Michigans øvre halvø helt mod nord ved Lake Superior i byerne Marquette og Negeunee og

netop disse byer blev derfor i 1890'erne vigtigt mål for udvandringen fra Lolland-Falster. Endelig var Rasmus Hansen i 1897 medstifter af "Michigan Sugar Company" der med vanlig amerikansk beskedenhed, blev kaldt verdens største producent af sukker fra sukkerroer. Roedyrkning var jo

noget folk fra Lolland-Falster kendte til og som hjemme blev der også i Michigan tale om en betydelig polsk indvandring til at tage sig af det grovere arbejde. Nogle kom endda via Lolland!

Ved slutningen af sit liv kunne Rasmus Hansen derfor omkring sig se et Michigan der for de nordlige deles vedkommende i det store og hele var ryddet for skov uden at der rigtigt var kommet noget andet i stedet. Sammen med Henry Ford i Detroit blev han derfor fra 1914 initiativtager til en række naturgenopretningsprojekter, hvoraf den mest varige blev forsøget på at reetablere de floder og fiskesteder der var blevet ødelagt af tømmertransporterne. Fiskene fik man ved at anlægge en række klækningsstationer for ”stalling”. Det er måske derfor, der i en af disse ”danske” byer med fiskeklækning, Greenville, er opstillet en kopi af ”Den lille Havfrue” ved flodbredden. Hun har i øvrigt en ”søster” så langt fra havet man kan komme i Amerika - i Iowa.

Den lille Havfrue i Jensen Park i Kimbalton, Iowa. Forgyldt og med fontæne i mangel på et hav i nærheden. Her i fiberglasudgaven fra 1978.

I anledning byens 125 års jubilæum i juni 2008 blev havfruen erstattet af en broncestøbt. Her foto ved HB 1994.

Iowa

Majs og hvede.

Iowa der blev USA's 29nde stat i 1846 blev som Wisconsin præget af danske indvandrere allerede fra midt i 1850'erne. Det skete i første række nærheden af overvintringsstedet for de nordjyske mormoner ved vadestedet over Missouri-floden – længst mod vest i staten. Det er da også her man omkring 1900 fandt de overhovedet største danske bosættelser i USA. Omkring 90 % af befolkningen i Harlan County, omkring Elk Horn og Kimbalton var af dansk oprindelse og det var derfor her man i 1994 placerede det eneste danske indvandremuseum i USA.

Der var dog ikke mange fra Lolland-Falster på disse kanter – 5 % af de danske udvandrere målt på udstedte billetter (mod 20 % i Wisconsin og Michigan). De der kom til Iowa holdt sig i stedet tæt på grænsen mod nord til Minnesota og for enkelte af bosættelserne var der tale om et flertal af indvandrere fra Lolland. Det gjaldt således den lille stationsby Britt i Hancock county, hvor stort set alle af 150 indvandrere kom fra sognene nordvest for Nysted: Vester og Øster Ulslev, Herritslev, Skottemark og Flårup. At undersøge dette og tilsvarende forhold nærmere må være op til lokalhistorikerne. Det kan næppe være tilfældigt, at netop udvandrere fra et så lille og afgrænset område på Lolland netop løste billet til et endnu mindre afgrænset område i det nordlige Iowa i årene 1880-1900. Starten i 1880 skyldes i hvert fald nok, at det var på dette tidspunkt at en jernbane

blev anlagt fra Chicago gennem det nordlige del af Iowa og videre mod South Dakota. Tilsvarende længdebaner gik fra Chicago gennem Wisconsin og det sydlige Minnesota.

Minnesota

Landbrug og ”Home of the Nissemaend”

Minnesota blev i 1858 USA's 32. stat. Allerede Rasmus Sørensen, hvis rejsebeskrivelse fra 1852 er citeret tidligere i denne artikel fortæller, at denne stat nordvest for Wisconsin burde være den næste man burde bosætte sig i. I alle tilfælde er *”vor næstældste Søn, Carl, nylig bleven gift med en ung norsk Pige; han boer og er Tømmersmand og Gartner, 125 danske Mile (942 km) nordvest herfra, i Minnesota”* Det var langt at rejse uden jernbaner eller sejlmuligheder, men som Moberg fortæller gjorde svenskerne det allerede og grundlagde hvad der senere skulle blive ”Little Sweden”.

Tyler, Minnesota, foto HB 1992

Minnesota blev den foretrukne stat for norske og svenske indvandrere mens danskerne kun langsomt sivede efter. De kom i virkeligheden først i 1880'erne da man kunne tage med toget. Kontinentalbane nummer to – North Western Pacific fra Chicago til Seattle – blev færdig i 1883. Samtidigt bosatte danskerne sig hovedsageligt i den forholdsvis smalle stribe i det sydlige Minnesota tæt på grænsen til Iowa hvor man havde prærie og derfor var fri for skov. Også udvandrere fra Lolland-Falster fandt frem til disse egne.

10 % af alle billetter der blev udstedt til Minnesota fra Danmark blev købt på Lolland-Falster. Det gjaldt således stationsbyer i det sydlige Minnesota med navne fra øst mod vest som Blooming Prairie, Owatonna, Albert Lea, Sleepy Eye og Tyler – samt længere mod nord Askov.

Selvstændig udvikling eller assimilation

Flere af disse småbyer, særligt Tyler og Askov, blev organiseret som danske bosættelser af ”Dansk Folkesamfund” stiftet i 1887 af N.F.S. Grundtvigs søn, præsten Frederik Lange Grundtvig (1854-1903) og formålet var at fastholde et særligt dansk folkeliv blandt dansk-amerikanerne ved at skabe bosættelser der kun var beregnet for danske indvandrere!

”Det er vor faste overbevisning, at vi netop ere de bedste amerikanske Borgere, naar vi vedblive at være Danske. Med egne danske Kirker, Skoler, Mejerier og Retsbetjente er det engelske Sprog os fuldkommen overflødig!”

Det var sådanne tanker der havde ligget bag Lars Hannibals oprettelse af de danske bosættelser i Nebraska fra og med 1871, men nu prøvede man at gå helt systematisk frem. I juli 1886 havde man fået forkøbsret på 35.000 acres (14.000 hektar) af ”Chicago North Western Railroad” med den klausul, at jorden kun kunne købes af dansk-amerikanere. Allerede samme år grundlagde **”the happy Danes”**, som grundtvigianerne blev kaldt, kirke, andelsmejeri og skole og få år senere en folkehøjskole. Sidstnævnte brændte i 1917 men blev erstattet af den nuværende ”Danebod” folkehøjskole.

Gadeskilte Askov, Minnesota. Foto HB 1992

Tilsvarende projekter, hvor det ikke mindst var indvandrere fra de danske øer der var repræsenteret, blev sat i gang i "Dannevang" i Texas (1894), "Askov" i Minnesota nord for Minneapolis (1906), "Solvang" i det sydlige Californien (1912) og "Dalum" ved Calgary i Canada (1918). De har alle stadig en række ydre "danske" træk tilfælles. Tyler kalder sig stadig "Home of the nisse-mænd", har folkedans og holder "Æbleskiver Days"; Askov har danske gadenavne med på rød-hvide skilte, mens Solvang har bygget en kopi af Rundetårn og holder "Jule Hus. Christmas All Year Round". Men ingen af delene lever nok helt op til "Dansk Folkesamfunds" oprindelige tanker.

Det der i virkeligheden har overlevet er "the Holy Danes" (indre mission)'s indstilling, repræsenteret af Peter Sørensen Vig fra det Jylland hvorfra de fleste af hans tilhængere kom:

"at holde Børnene, som ere født i dette Land (USA), fra at komme i Kontakt med Landets Sprog og Liv, er en forbrydelse mod Naturen som vil hævne sig i det lange Løb"

Det hindrer dog ikke at de tidligere indremissionske bosættelser i USA også alle signalerer "danskhed" med vikingskibe, havfruer og vindmøller.

Nebraska

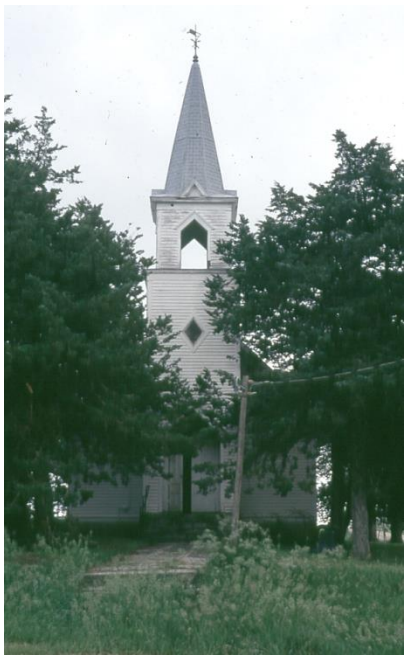
Ved præriens vestlige grænse

"Nysted" i Nebraska det eneste sted i USA, hvor en bebyggelse fik et lollandsk stednavn. Det var ellers ikke usædvanligt at danske udvandrere navngav de steder de kom til. Særligt hvis de var de første europæere på stedet. "Denmark" findes således 114 steder i USA, "Copenhagen" 34 steder og "Alburg" 24 steder. Personnavnene "Jensen" og "Hansen" er heller ikke ualmindelige som stednavne og hvad angår indbyggerne er det mest udbredte efternavn i Nebraska i vore dage "Johnson" og der skal nok være en del tidligere Jensen'ere i blandt. Som nr. 4 kommer Anderson, nr. 5 er Nielson, nr. 8 er Hansen og nr. 10 – Peterson. Men selvom folk fra Lolland kom først (via Wisconsin), betød det dog ikke at det blev fulgt op af mange flere. Kun 7 % af billetter til Nebraska blev købt på Lolland-Falster.

Gadebillede fra Dannebrog i Nebraska. Præget af de vigtigste "danske" symboler. Vikingskib, havfrue og vindmølle garneret med rød-hvid markise og bænk. Foto HB 1991.

En af dem var **H.C. Rasmussen** (1853-1937). Han opførte stort set alle bygninger i Dannebrog, Dannevirke og Nysted.

Kirken i Dannevirke, Nebraska.
Bygmester H.C.Rasmussen. Som det ses
står kirken øde, døren åben mens ukrudt
vokser ved indgangen. Foto HB 1991.

”Jeg er født d. 8. December 1853. Mit Barndomshjem var et lille Hus ved Kjettinge Præstegaard pr. Nysted, hvor min Fader var i Tjeneste hos provst Gad for den usle Løn af 50 Rigsdaler om Aaret, medens Provstens Løn ansloges til 7.000 Rigsdaler.”

H.C. Rasmussen kom i tømrerlære, aftjente i 1875 sin værnepligt som skibstømrer på fregatten ”Jylland”, blev svend i København og gik på valsen gennem hele Europa. Ved hjemkomsten medlem af bestyrelsen for hustømrernes fagforening og i 1878 medstifter af Socialdemokratisk Forbund. 23. maj 1888 sejler han med hustru og fire børn med Thingvallaliniens ”Geisir” og ankommer 14 dage senere til Dannebrog i Nebraska. Her byggede han størstedelen af husene herunder ”Columbia Hall” som er afbildet på side 3, kirkerne, skolerne og en lang række beboelseshuse. Afløb for sin politiske interesse fik han som mangeårigt byrådsmedlem samt som valgt kæmner 24 år i træk. Ved hans død gik flagene på halv i såvel Dannevirke, Dannebrog og Nysted. Men det var også karakteristisk, at ingen af de 6 børn og 14 børnebørn han efterlod sig, længere boede i området. De fleste var flyttet til Californien.

Californien Sol og varme

Det største samlede antal efterkommere efter de danske indvandrere bor i vore dage langs Stillehavskysten. I British Columbia, Washington, Oregon og ganske særligt i det sydlige Californien. Enkelte rejste allerede til Californien under det store guldeventyr i 1849, men de fleste kom langt senere og ikke mindst i 1930'erne, da store dele af landbrugsbefolkningen i Midtvesten blev presset vestover af den økonomiske krise. 155 købte dog billet fra Lolland-Falster før 1910, hovedsageligt til området nord for San Francisco. En af disse var **Christian Jacobsen** – født i Nakskov 1880 – død i Californien 1953. Han kom i skole og smedelære i Nakskov men fik i 1898 job som skibssmed på B & W i København, giftede sig i 1901 men blev fyret i 1905.

Til Eureka på lotterigevinst.

Tiderne var stadig daarligere, saa jeg skrev til min yngre Broder som var i Nordkalifornien om at hjælpe mig med Rejsepenge derover. Han fraraadede mig at rejse og mente jeg ikke ville finde mig i dette Vildnis efter det glade København. Alligevel kom jeg af sted for ved 6te Trækning i Klasselotteriet i Sept. 1905 vandt jeg 500 Kr. i Okt. 1905 bød jeg Farvel til min Kone og 2 Børn og November naaede jeg havnebyen Eureka hvor jeg samme dag fik arbejde i en stor Savmølle”. Den første der naaede hertil var Danskeren H. Buhne, det var i Aaret 1850. (Hans Heinrich Buhne 1822-1894 kom ganske rigtigt hertil i 1850). Han hjalp med at grundlægge Byen Eureka, der er Hjemstedet for de uhyre ældgamle Rødtræer”

Hovedgaden i Ferndale ved Eureka i Californien. Tæt på Redwood National Park. Foto HB 1994.

Til USA for at arbejde.

”Det var i denne tid hvor vor Landsmand, Battling Nelson, The Durable Dane, vandt verdensmesterskabet i letvægt i San Francisco (Oscar Mattheus Nielsen 1882-1954 var ganske rigtigt verdensmester 1905-1910). De andre danskere mente derfor at jeg skulle træne til verdensmesterskabet i sværvægt, hvilket jeg afslog med den Motivering at jeg var kommet til Amerika for at arbejde ikke for at slaas.”

Tømmer og automobiler

Her i skovene med verdens højeste og ældste træer, tjente Christian Jacobsen tilstrækkeligt til billetterne for konen Mathilde (28) og børnene Georg (3) og Merry (1) – de havde i det forløbne år opholdt sig hos slægtninge i Eskildstrup på Falster men kom nu til Californien, hvor familien mødtes i San Francisco i sommeren 1906. Det var lige efter det ødelæggende jordskælv 18. April 1906 som beskrives indgående.

Christian Jacobsen fik arbejde i Ferndale ved Eureka som smed og åbnede i 1911 et autoværksted i nabobyen Fortuna ved den nybyggede hovedvej 1 til San Francisco 400 km. sydpå. *”det var i den Periode hvor Automobiler og Trucks blev taget i almindelig Brug og gjorde Heste overflødige, saa det gik hurtigt fremad og da første Verdenskrig startede begyndte jeg rigtigt at tjene Penge. Særligt da jeg udvidede virksomheden til at blive tømmeropkøber, savmøllejer og grundlagde en kæde af korn- og foderstofforretninger efter den danske Brugsforeningstanke. Men da Verdenskrigen var forbi var de gyldne Tider også ovre.*

Nød og krise

"Jeg forsøgte at sælge rosinkasser til Fresno, men rosinerne faldt i pris og jeg maatte opgive alt. Det var med dyb Bitterhed jeg maatte erkende at 20 Aar af min bedste Ungdom og manddom var gaaet. Da jeg desværre herudover altid har haft et heftigt tempament endte det med at jeg blev skilt. Hun beholdt Hjemmet og de nu fire Børn og jeg rejste til Petaluma (30 kilometer nord for San Francisco) hvor jeg åbnede en lille cigarforretning. Men saa kom Krisen i 1929. De næste Aar var frygtelige med Selvmord og Fallitter over hele Amerika og jeg var mange gange nede til min sidste Cent". "jeg indsaa at det eneste jeg rigtigt forstod var Smedehaandværket, jeg fik en beskeden stilling 1. December 1931 og kunne, da Franklin D. Roosevelt blev præsident (1933) faa billige laan af Staten til maskiner til eget smedeværksted."

Rodløshed

"Det gik atter fremad og i 1938, 33 aar efter jeg havde forladt Danmark, tog jeg paa en tre Maaneders Tur dertil. Det var vel mit Livs største oplevelse, men da jeg kom tilbage til Californien var jeg en meget ensom Mand. Turen til Danmark havde lært mig at hvad der engang bandt mig dertil aldrig kunne blive det samme igen."

Det samme gjaldt vel alle udvandrere. Krisen slog også hårdt i de store midtvestlige prærieområder og mange flyttede til Californien, Oregon og Washington ved Stillehavskysten. Men generelt viser de undersøgelser der følges op i forbindelse med de amerikanske folketællinger, at efterkommerne efter de danske udvandrere i USA gennemsnitligt set hører til i den pæne del af mellemklassen med en levestandard der gennemsnitligt set ikke adskiller sig væsentligt fra den danske. Hertil kommer, at der blandt efterkommerne efter de danske indvandrere ikke er de helt store udsving. Der er forholdsvist set relativt få meget fattige eller meget rige.

Afslutning

Udvandringen fra Lolland-Falster til USA hørte i årene 1850 til 1914 til den kraftigste overhovedet fra Danmark sat i forhold til befolkningstallet. Det drejede sig om hen ved 20.000 personer ud af en befolkning i Maribo amt på omkring 100.000 indbyggere. Kun Sønderjylland, Nordjylland og Bornholm kom op på en intensitet i udvandringen der svarede hertil. Det skyldtes ikke mindst at udvandringen fra disse områder allerede startede omkring 1850 og at der derfor, netop fra disse landsdele var folk i det fremmede, der kunne tage pænt imod flere udvandrere fra deres egen gamle hjemegn. Det var netop her, lokalt, at rygten om de store muligheder i den nye verdensdel først løb fra mund til mund. Den danske landbobefolkning, der under indtryk af den begyndende urbanisering og rationalisering i landbruget, var begyndt at vandre internt i Danmark, fik hermed et langt større målområde - 20 gange større end Danmark.

Starten på udvandringen fra Danmark fra Nordjylland, Bornholm, Sønderjylland og Lolland-Falster var ikke desto mindre meget forskellig fra første begyndelse. Nordjylland og Bornholm var præget af den tidlige og kraftige mormonudvandring til Utah; Sønderjylland af de nationale modsætninger og krigene, mens udvandringen fra Lolland-Falster blev båret af social indignation og ønsket om at skabe sig selv og andre bedre levevilkår i det fremmede. Man vil have fod under eget bord! Kromanden fra Stokkemarke, C.L. Christensen og skolelæreren fra Vesterborg seminarium, Rasmus Sørensen var eksempler på ledende skikkelser i denne første fase.

En anden faktor var de revolutionerende nye trafikmidler der dukkede op fra midten af 1800-tallet. Dampskibe og jernbaner reducerede rejsetiden fra halve år til halve måneder og billetprisen sank

kraftigt i forhold til almindelige menneskers købekraft. Herudover kunne man efterhånden sidde hjemme hos den lokale rejseagent og her udse sig jordlod eller job i det fremmede samt købe billet helt frem. Og endda vide nøjagtigt hvornår man nåede frem. Ingen myndigheder blandede sig med krav om pas, visa eller overholdelse af værnepligt, men nøjedes med at kontrollere, at skibene var tilstrækkeligt gode. Hertil kom at jorden i USA indtil 1890 var gratis i de nye områder mod vest. Men man skulle være hurtig for i årene 1870-1890 flyttede grænsen for den frie jord hastigt vestpå og efterfulgtes af væsentlige prisstigninger på jord i de lidt ældre bosætningsområder. Det betød at der for de fleste udvandrere fra Danmark indgik en kalkulation over forholdet mellem jordpriser, lønninger og rejseomkostninger inden man tog beslutningen om at rejse. Størrelsen af udvandringen blev derfor helt styret af de økonomiske konjunkturer på begge sider af Atlanterhavet og medførte derfor markante højdepunkter i udvandringen først i 1870'erne, først i 1880'erne, først i 1890'erne og nogle år inde i 1900-tallet. Men det var højdepunkter der hver gang efterfulgtes af næsten fuldstændig stilstand. Værst når der var stærk fremgang i Danmark og krise i USA således som tilfældet eksempelvis var omkring år 1900.

En meget væsentlig mekanisme i udvandringen var derfor det konjunkturbestemte behov for arbejdskraft i USA. De mange nye farmere på prærien havde behov for landarbejdere som de imidlertid måtte give en meget høj løn, for overhovedet at få dem til at komme. De der så kom tjente hurtigt nok til selv at blive farmere – og fik så i deres tur behov for at tiltrække arbejdskraft og potentielle hustruer hjemmefra. På det mere industrielle plan har vi set et eksempel på hvorledes en af Michigans rigeste mænd, Rasmus Hansen fra Falster, fik behov for store mængder arbejdskraft i tømmer-, mine- og sukkerindustrien og først og fremmest hentede denne arbejdskraft fra Falster.

Særligt i de danske landbosamfund på prærien dukkede der efterhånden en diskussion op om hvordan man skulle forholde sig som dansk i Amerika. Den ligner tilsvarende diskussioner blandt indvandrere til Danmark i vore dage. Skulle man, således som grundtvigianerne mente, isolere sig fra det amerikanske samfund for herigennem at bevare sin nationale identitet og danske religion og ”folkelighed”. Eller skulle man, som Indre Mission mente, udbrede sin kristne tro til alle og derfor hurtigst muligt sørge for, at integrere sig sprogligt og kulturelt i det amerikanske samfund.

Løsningen blev – naturligvis – den sidstnævnte. Ikke så meget pga. Indre Mission, men fordi det store flertal af unge mandlige danske indvandrere automatisk giftede sig med andre end danskere og derfor lynhurtigt blev en del af den store amerikanske nationale smeltedigel. Samtidigt var danskerne i den grad et mindretal på få promille af befolkningen, at andet ikke var muligt. Den økonomiske krise i 1929 opløste herudover med enkelte undtagelser de tidligere danske landbrugsbosættelser på prærien. Tilbage er der i vore dage kun de sidste symbolske rester i form af æbleskivepander og billeder af vindmøller, vikingskibe og i to tilfælde statuer af den lille havfrue.

Butiksudstilling i Ferndale, Californien, foto HB 1994.

UDVANDRING FRA MARIBO AMT 1868-1910					
FALSTER NØRRE HERRED			FALSTER SØNDRE HERRED		
SOGN	ANTAL	% 1890 FT	SOGN	ANTAL	%1890FT
Maglebrænde	51	8	Systofte	89	16
Torkilstrup	117	14	Idestrup	308	17
Lillebrænde	36	8	Veggerløse	192	13
Gunslev	105	10	Skjelby	132	17
Nr. Vedby	128	10	Gjeddesby	137	15
Nr. Alslev	68	8	Sdr. Kirkeby	55	10
Vaalse	58	7	Sdr. Alslev	44	14
Kippinge	93	15	Karleby	53	11
Brarup	75	8	Horreby	63	12
Stadager	25	5	Nr. Ørslev	83	12
Nr. Kirkeby	48	12	Horbelev	78	6
Ønslev	160	15	Falkerslev	55	8
Eskildstrup	101	10	Aastrup	89	6
Tingsted	173	11	NYKØBING	1496	19
STUBBEKØBING	232	15			
LOLLAND MUSSE HERRED			LOLLAND FUGLSE HERRED		
Hunseby	170	13	Ringsebølle	4	2
Vaabensted	111	13	Thorslunde	8	2
Engestofte	30	9	Errindlev	44	5
Taars	63	7	Olstrup	18	4
Vignæs	3	1	Fuglse	64	5
Majbølle	31	3	Krønge	18	5
Radsted	43	3	Holeby	19	3
Thoreby	345	13	Bursø	20	4
Slemminge	95	11	Nebbelunde	22	4
Fjelde	38	12	Sædinge	15	4
Døllefjelde	52	16	Tirsted	47	7
Musse	35	10	Skjørringe	31	5
Ø. Ulslev	127	20	Vejleby	18	5
Godsted	45	16	Hillested	34	4
V. Ulslev	251	29	Østofte	58	4
Kjettinge	162	12	Bandholm	24	2
Bregninge	71	18	Fejø	18	1
Herridslev	152	19	Femø	20	3
SAXKØBING	259	17	Askø	6	3
NYSTED	83	6	RØDBY	299	16
MARIBO	654	26			
LOLLAND NØRRE HERRED			LOLLAND SØNDRE HERRED		
Branderslev	152	23	Vestenskov	114	12
Sandby	219	16	Kappel	124	12
Kjøbelev	292	25	Arninge	47	8
Vindeby	120	20	Dannemarre	247	32
Utterslev	241	25	Tillitse	151	16
Horslunde	227	12	Gloslunde	92	12
Nordlunde	46	18	Græshave	81	18
Herredskirke	27	7	Landet	54	9
Løjtofte	47	12	Ryde	57	9
Halsted	125	11	Søllested	93	13
Vesterborg	111	9	Skovlænge	29	13
Birket	143	12	Gurreby	30	13
NAKSKOV	1492	22	Avnede	87	15
			Stokkemarke	426	20

Kilder og litteratur:

Kilden er i første række den danske udvandrerdatabase på www.emiarch.dk/search.php3?l=da der med fordel kan kombineres med ankomstlisterne på Ellis Island – www.ellislandrecords.org samt mormonernes www.familysearch.org/ På www.aemi.dk findes en oversigt over andre passager- og skibslistor.

Fra Udvandrerarkivet i Aalborg er desuden benyttet:

A26: H.C. Rasmussen, Lolland, Nebraska (1853-1937)

A145: Lars Hannibal, Lolland, Wisconsin, Nebraska (1822-1882)

A201: H. Victor Hansen, Lolland, Californien (1878-)

A311: Hans Borre Kromann, Lolland, Minnesota (1886-1969)

A345: Carl A.C. Sørensen, Lolland, Illinois. (1871-1965)

A405: Christian Jacobsen, Lolland, Californien. (1880-1953)

Et godt oversigtsværk er Erik Helmer Pedersen: ”Drømmen om Amerika” (1985) og samme ”Pionererne” (1986), Politikens Danmarkshistorie.

Herudover er særligt benyttet:

Rasmus Sørensen: Første Brev til mine Venner og Landsmænd i Danmark (1853)

P.S.Vig: Danske i Kamp i og for Amerika (1917)

Karin Michaëlis: Danske foregangsmænd i Amerika (1911).

Samt af egne publikationer:

Udvandringen fra Aalborg Amt 1868-1903, i Hist. Årbog for Himmerland og Kjær Herred, Aalborg 1996

Udvandringen fra Nordslesvig, i Sønderjysk Månedsskrift, juli/august 1997.

Svenske udvandrere via Danmark 1868-1904, i Kulturhistorisk Samarbejde omkring Øresund, Farum 1998

Udvandringen fra Sønderjylland efter 1864, Slægt & Staun, 19,1 - København 2000

Udvandring fra Bornholm, Bornholmske Samlinger 2000, Rønne 2000

Kilder til og formidling af dansk emigrationshistorie, Historie og Samfundsfag nr. 3, Fredericia 2003

Udvandringen fra Vejle 1868-1908, Vejlebogen 2003, Vejle 2003

Udvandringen fra Randers amt 1852-1914, Historisk Aarbog for Randers Amt 2005

Det danske Udvandrerarkiv i 75 år, Nordisk Arkivnyt 2006, 2.

Udvandring fra Århus og Skanderborg amter, Årbog Historisk Samfund Århus, 2007

Udvandring fra Thisted Amt, Årbog for Thy og Vester Hanherred, 2009.